

Рі
п 913
22067

А. С. ПУШКИН

Т У У Л Ъ С

Хальмг Гоеиздат
Элет--1941

Тухин А. С.

Титулос

Училищ Господат - 1941 м.

орудни - С-Белгин Уаер

(фамилия преведена не угадана, т.е. автор перевода
(С-Б.У) в то време била неволно репресирана.)

А. С. Пушкин

22067-
н
1976
1981
1985

ТУУЛЬС

БИБЛИОТЕКА
Калужского, научно-
исследовательского
ИНСТИТУТА
ИСТОРИИ, ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ

ЭЛСТ — 1941

Редактор Л. Инджиев.
Техредактор П. Швачко.
Корректор Г. Ялматеев.

Сдано в набор 13/II-41 г., подписано к печати 3/III-41 г.
Бумага 60X92 $\frac{1}{16}$. Печ. лист. $4\frac{3}{4}$. У.-а. л. $21\frac{1}{2}$.
Зн. в печ. л. 28,000. Тираж 5150. Зак. № 12.

ЛС1163. Типография № 1 НКМП. Калм. АССР, гор. Элиста.

САЛТАН ХААНА ТУСК, ТҮҮНЭ КӨВҮН
ДҮҮВР КҮЧТЭ БААТР ГВИДОН НОЙНА
ТУСК БОЛН ХУН ХАТНА ТУСК

ТУУЛЬ

Асхн ора шидр терздэн суугьад
Экч, дү гурви күүкн утц ээрнэ.
Кемр би хатн болхла,
Кевтэн делкэ цадх хотта
Нертэ нк хурм кех билэв—гидж
Нег күүкнь келдг болна.
Кемр би хатн болхла,
Кевтнь делкэг хувцлх
Дала болсн эд кех билэв—гидж
Дарук күүкнь келдг болна.
Хатн би болсн болхнь,
Хаана зергд элдв хээртэ,
Баатр көвү гаргьдж өгхв—гидж
Баахн күүкнь келдг болна.

Үгән төгсгм цацунь
Үүдн аргьул тээлрнэ,
Тер орна эзн хань
Теднэ герт орад ирнэ.
Эдниг күүнддж бээтлнь чиньнэд,
Эн хан хашан ард зогсджадж,
Сүл күүкнэ келсн үгмүд
Сээтр түүнд таасгддж.
Сээхн күүкн, мөнд!
Сән, хатн бол—гинэ.

Намрин түрүн сарин хуучар
Нанд баатр гаргъдж ас.
Энъкр экчнр, таанр болхла
Эн гертәсн йовцхатн.
Маш сәәхн дү күүкнәнн,
Ман хойран ардас дахтн:
Негнтн эд некәч болг,
Негнтн хот кегъач болг.

Эзн хан сиинцдән ирнә,
Эдн цугъар бәәшнъгд орна.
Тегәд хан удан боллго,
Тер сөбдән күүкиг өргәлнә.
Бахта хүрмин сүүрд Салтан
Баахн хаттагъан хоюрн сууна.
Күндтә гиичнр, хүрмин хөбн,
Күдр занин ясн орн деер
Хан, хатн хойриг залад,
Хамднь эдниг үлдәгъәд гарна.
Хот кедг герт хәәсч уурлв.
Эд кедг машинд эдч уульв—
Йбрәләр учрсн хаана хатнд
Йбдәркч эдн бәәцхәнә.
Эрк баахн эгл хатн
Эврә келсн үгән күцәгъәд,
Эн сөбнь бийднь үр үүдәнә.

Тер цагла дән болна,
Тегәд хан хатнларн мендләд,
Сән мөрн деерән мордад,
Сәәхн үгәр зәрлг болна:
Саг бә, бичә март—гинә.
Хол газрт тер олад,
Хортила удан дәәлдсн саамд,
Ацата хатна төрх болзгт
Арчм көвү бурхн заяна.
Деернь элврдж, үрән хатн энъкрлнә,
Дегдәмлән гәрд экнъкрлдг мет бәәнә.
Элч илгәнә, бичг илгәнә—
Эчкинь байрлулхар тәвнә.

Зүгәр хääсч, эдч хойр,
Зүгдг худ эмгтägгән гурвулн
Эн бичгинь авад,
Элчинь дорнь. сольад,
Эврä бийсиннь онъдан элч илгägгäд
Эдн ним үг келүлнä:
„Хатн сөөггäр төрв,
Хäläхлä күүкн-көвүнь медгдхш,
Меклächн биш, хулгънчн биш,
Медгддго анъгин кичг гарв“.

Эцк хан сонъсн,
Элчин зәнъг медн
Дегд уурлхларн тер элдүлв—
Дүүджлдж элчиг алхар седв.
Эн, зүгәр, генткн тääлрäd.
Элчär ним заквр öгүлв:
„Хärнь, йосни шиидвр кехд
Хäрдж хан ирхиг күлätхä“.

Элч бичгтä гарна,
Эргäд күрäd ирнä.
Зүгәр хääсч, эдч хойр
Зүгдг худ эмгтägгән гурвулн
Бичгинь хулхалдж авхмн—гиггäд,
Бийинь элчиг äркär согтаггäд,
Түүнä хоосн суумкднь
Талин бичг тävнä.
Элч сән тавта болсн
Эн öдрин бийднь ним заката ирнä:
„Түшмлмүдтән хан иш öгчәнä,
Түдл уга, үкс гидж,
Хатиг бийинь, гаргъсн юмтаггинь
Хулхаггяр усна йоралд хайтха.“
Аргъ уга; түшмлмүд гундад,
Алдр эзн хаанд,
Баахн хатнд санань зоесн,
Баглрдж цуггяр хатнд ирнä.
Хаана келүлсн таалиг сонъгсхна.
Хатн, үрн хойрин зовлнъ болсн

Тер заквринь сонъгсхдж умшна.
Тегад дарунь гилтә хатиг,
Бочгт көвүтәгъинь суулгъад,
Теньгс далад орулдж тәвнә—
Тиигдж Салтан хан закла—гинә.

Көк тенъгрт одн гилвкнә,
Көк тенъгст дольган шуугна,
Тенъгрәр үүлн көвнә,
Тенъгсәр бочг өөмнә.
Гашута белвси герги мет
Ганьрдж хати бочгт уульна.
Тендән, болв, көвүн өсәд йовна,
Тер өдрәр биш, часар немнә.
Өдр өнъгрнә, хати уульна...
Өлчр көвүн дольганд келнә:
„Дольган мини, дольгам,
Долдалад, дурндан йовнач!
Тачасн талан цагднач,
Тенъгсин чолуг бүлүднәч,
Газр эргиг доран чивәнәч,
Галт кермсиг деерән өргнәч—
Хәәмнь, маниг бичә алич:
Хәрнь газр деер гаргъич!
Дольган үгинь сонъсад:
Дарунь эн эрг тал,
Тер бочгиг гөнъгнәр өргәд,
Түлкәд аюрхн гаргъад оркна.
Көвүтәгъән эк үкләс гетлнә,
Көрстә газр деер бәәхән меднә.
Бочгаснь эдниг кен гаргъхмб?
Бурхн эдниг тегад мартхмб?
Көвүн көлән джиидж өндәнә,
Күчлдж толгъагъан йоралднь шагна,
Невчк чихтхлдж авн келнә:
Нег терз, газаран хәләхд
Ягъдж гаргъдж авхмб?—гинә,
Йоралинь цумлад гарад ирнә.

Көвүн, эк хойр сулдна;
Көндә кōдән кецмүд үзнә,
Көк тенъгс эргүлнъднъ бәәнә.
Кец деер удн көкрнә.
Көвүн ухална: сән хот
Кергтә бәәдж ода манд.
Савгър удна ацинъ шудрад,
Саадг кедж, дорнь матад,
Күзүнтк кирсиннъ торгън бұчәр
Көвч саадгтан кедж авна,
Нәрхн мод хугълдж авад
Нег үзүринъ шорлад, сум кенә.
Арлин зах тал хәләгъад,
Анъ, шову харвхар гарна.

Тенъгст өөрддж ирм цацугъан.
Тер, зовньсн бәәдлтә ду сонъсна...
Тенъгс деер үмәтә кевтә—гигъад
Тер хәләнә—элдв йовдл үзнә:
Усн дотр хун шовун уугърна,
Уурта гегс деерәснъ шүүрнә.
Хәәмнъ хун зовлнъ эдлнә,
Хаджудан ус бутхачад цацна.
Уурта гегс хумсан сарсалгъад,
Улач хонъшарарн түүг төвлнә.
Түүнлә гентки сумн дуулна,
Тер гексин күзүгъинъ таслна—
Халун цусан тенъгст гегс асна,
Хан көвүн саадган буулгъна,
Хәләхнъ: гегс тенъгст чивнә,
Хәәкрәд, шовун бишинәр зөвүрлнә.
Усчад хун өөрнъ ирәд,
Уурта гегсиг деерәснъ чонъкна,
Дарунъ үкхинъ түргдүләд,
Далвагарн цокдж тенъгст чивәнә.
Хан көвүнд тегәд,
Хун орсагъар келнә:
Амндм орвч, хан көвүн
Аәмшгтә үкләс гетлгвч,
Хәәмнъ, нанас көлтә

Хоосар гурвн хонгт бääхч,
Тенъгст сумнчн геедрдж одв,
Тер хамгчнь—төрүц зовлнъ биш.
Чини ачичн би хәрүлнäv,
Чамд би тусан күргнäv.
Гетлгснчн, хääмнь, хун биш,—
Гиджгтә күүкнә ам аврвч.
Алснчн гегс шовун биш,
Алмс шову хадж алвч.
Насни туршарт чамаг мартхшивч:
Намаг хама чигн олхч,
Ода гер талан хәрäd,
Ордан кевт, бичә гунд.

Хун шовун нисдж одв,
Хан көвүн, хатн хойр
Өдрин дуусн хоосн бääчкäd,
Өлн кевәрн унтхар, ордан орв.
Серäd хан көвүн
Сөөгьин нөөрән сергәнә,
Алнъ болдж, өмн бийдән
Алдр ик балгъс үзнә.
Эрәлсн сәәхн сиилвртә эрсмүд,
Эн цагъан эрсмүд гатц
Элдв чонджин ора гилвкнә,
Хәärtә сөм бас бәәнә—
Хатиг көвүн үкс серүлнә:
Тернь чочад одна... Одак болхй?
Теткүлтә хунм хәәрлджәнә—гидж:
Тер хан көвүн келнә.
Эн хойр балгъснур гарна,
Эдн балгъснур ордж ирм цацу
Элдв кевәр ниргдж, чондж цокна,
Энд-тенд хойрас бослдад,
Эдниг тосад олн улс ирнә,
Ном янъндж бурх магтна,
Нахр алтар кесн сәәхн тергәр
Наласн бәәшнъд эдниг авч ирнә.
Эдниг цугъар элдв гидгәр күндлнә.
Таквр кедж, хан көвүг йөрәгъäd,

Танъгсг нойн махла ўмскăд,
Тедн бийдăн эзн алдран кенă,
Эн орн дотран тегăд
Ээдж хатнас иш авч,
Тер өдрăс авн төр бърнă,
Темдгтă цолнь: Гвидон нойн болна.

Тенъгс деер салькн дүүгнă,
Тер салькн керм кӱбнă:
Джирлзăд керм, дольганд гүүнă,
Джилкнь кўвкăдж ўлагдăд йовна.
Кермин улс алнь болна,
Керм дееран ўўмдж хутхлдн.
Эдн тăндг, эджго арлдан
Элдв сăахн джиргъл ўзнă:
Алтн толгъата шин балгъсн,
Арм бат пристн бăанă.
Кесг товмуд пристнăс хана,—
Кермиг ирдж зогстха гинă.
Гиичнр ирăд пристнд зогсна,
Гвидон нойн тедниг гиичлўлнă.
Теднд идан-ундинь ѳгнă,
Теднăс зӱв-учринь сурна;
Ончта гиичнр ю хулддж йовлат,[?]
Ода хамаран оч йовнат?
Кермин улс хърў ѳгнă:
Кевтнь делкăг эргв бидн,
Хăартă булгън анъ хулдвдн,
Хар буурл арат хулдвдн.
Тегăд мана болзг ирăд,
Тустан лорд ўзг хăлăгъад,
Алдр Салтана ор ордж йовнавдн.
Нойн хърўгъинь сонъсад келнă:
Нă, менд хъртн, зергс,
Амулнь тенъгс, далагъар йовтн,
Алдр Салтан хаанд нанас
Ачта ик менд келдж одтн.

Гиичнр гарад йовна, Гвидон нойн
Гиичнриг хол хаалгъднь гаргъдж,

Гейүрдж эрг деер зогсна.
Хәләхнъ — урсклта усн деер
Хәәртә цагъан хун усчдж йовна.
Баатр нойн мини, менд!
Бүркг өдр мет, номгън болдмбч?
Хәәмнъ ююнд гундвч? — гидж .
Хәәртә хун түүнәс сурна.
Зовнъдж нойн хәрү өгнә:
Зовлнъ саначрлгън хойр генүлнә,
Энм намаг уйдана,
Эцкән би үсхәр седләв.
Хун нойнд келнә: Зовлнъчн тиимв?
Хәәмнъ сонъс: тенъгс ордж,
Тер кермин ардас ниснч?
Тиигх болхла, нойн, бөкүн бол.
Нойиг толгъагъаснъ көл күртлнъ
Норгъдж усар цацна.
Бийнъ цег болдж бичкрв,
Бөкүнд нойн хүврәд одв.
Тер нойн зиигәд нисв,
Тенъгст йовсн кермиг күцв.
Буугъад аюрхн кермд ирв,
Булнъд ордж авад кевтв.

Шуукрдж салькн наадна,
Шуугдж керм гүүнә.
Арл Буяна хаджугъар гарад,
Алдр Салтана ор ордж йовна.
Теднә күсл болсн орн
Тедүкн холас үзгдәд ирнә.
Санапр эргд гиичнр ирнә,
Салтан хан гиич болтн гинә,
Теднә ардаснъ дахад бәәшнъд
Темдгтә баатр нисәд орна.
Алтн герл гарч мандлсн
Алдр Салтан хааг үзнә...
Өнр ширә деерән залрсн
Облсн ухан чирәднъ гарна.
Зүгәр эдч, хәәсч хойр
Зүгдг худ эмгтәгъән гурвулн

Хаана өөр эргэд сууцхана,
Хааг хойр нүдэрн гердцхәнә.
Салтан хан хяартә гиичнриг
Столиннъ өөр суулгъчкад, сурна:
Унтә зергс, таанр мини
Удан йовцхавт? Ал орцхавт?
Тенъгс гатцс төвкнүнй, аль муй?
Төгәлнъ делкәд өврдмжтә юн бәәнә?
Кермин улс хәрү өгцхәнә:
Кевтнъ делкәг эргв бидн,
Тенъгс гатцс джиргъл му биш.
Төгәлнъ делкәд ним өврдмж бәәнә:
Тенъгст нег чакчм арл бәәлә,
Түүнд әмтә күн уга билә.
Тер эджго кәдә налала,
Түн деер ганцхн уди саглрла.
Өдгә цагт түн деер
Өнр бәәшнътә шин балгъсн бәәнә.
Алтн ората чонджсн дүнъгәнә,
Алдр бәәшнъгүд, сад саглрна.
Тендә эзнъ Гвидон нойн,
Тер нойн чамд менд келүлв“.
Түүнд Салтан хан бахтна,
Тер келнә: әмд бәәсн хөөн
Нертә сәәхн арлд однав,
Нойн Гвидонад гиич болнав.
Зүгәр эдч, хяасч хойр
Зүгдг худ эмгтәгъән гурвулн
Түүг йовулш угагъан хяәнә.
Тер арл үзүлш угагъар бәәнә.
Нә, үнн өврдмжтәл юмн—гидж
Наадкстан дорагъар нүдән ирмәд,
Бахтндж хяасч келнә:
Балгъсн тенъгст бәәснъ багъ.
Сәәхн өврдмж делкәд ним бәәнә:
Саглр харгъа модн дор кермн
Саатулгддж дуулад тер сууна.
Шитлг кемлдж тер наадна,
Шитлгүднъ болхла йирин биш,
Хялснъ цугъар алтн болна,

Хяärtä эрднь чолун—идань.
Харнь түүг өврдж болхмн.
Тиим өврджд Салтан бахтна,
Тиигхлань бөкүн улм уурлна.
Хурлздж, ууртагъар бөкүн ирэд,
Хяасчин барун нүднд шигднә.
Хяасчин чирә цәәгъад,
Хяакрәд, мошкрад одна.
Мухласнь, худ эмгн, экчнь
Му дуугъар хяакрдж бөкүнлә көөлднә.
„Кишго бөкүн, чамаг!“ - гилдәд
Ки шүүрлдәд хоосн хуурцхана.
Тер бөкүн терзәр гарад
Төвшүн санамрар эврә орндан
Тенъгс деегәр нисдж ирнә.

Көөрк нойн дәкн тенъгсин өөр,
Көк тенъгсәс нүдән авхш.
Хәләхнь—урсхлта усн деер
Хяärtä цагъан хун бөмдж йовна:
Баатр нойн мини, менд!
Бүркг өдр мет, номгън болдмбч?
Хяамнь ююнд гундвч?—гидж
Хяärtä хун түүнәс сурна.
Зөвән күргдж, нойн хәрү өгнә:
„Зовлнъ-саначрхлгън хойр генүлнә,
Намаг үлү үзүлдж бахтана.
Нанд иним өврддж кергтә:
Савгър удн дор керми,
Сәәхиднь мел худл уга,
Саатулгдж дуулад суудг болна,
Шитлг кемлдж тер наадна,
Шитлгүднь болхла йирин биш,
Хәлснь цугъар алтн болна,
Хяärtä эрднь чолун—идань.
Харнь әмтн худлчн келхмн“.
Хун нойнд хәрү өгнә:
„Кермнә тускар әмтн үн келджәнә,
Кетрхә тер өврджиг би меднәв.
Үнтә нойн мини, сән,

Ўрўддж бича зов, ханмджтагъар,
Ўўрин седклар чамдан туслнав*.

Элдв кевар нойн байрлад,
Эрвā герāн орад гарна.
Ўргн бāашнъгдāн ирм цацунъ
Ўнр саглр модн дор
Олна ўзлд кермн бāанā.
Алтн шитлгўд тер кемлнā,
Алдр чолун дотраснъ гарна.
Хāлсдинъ дорнъ цуглулад,
Хурадж сāахн тевкрлнā.
Газа, цуг āмтнā чирād
Гаруд, сад дотр—гидж дуулна.
Нойн Гвидон икār байрлна:
„Нā, ханджанав“—гидж келнā.
„Хун гидг хун, амулнъ джиргъг,
Хāāртā сергмдж нанд учрг“—гинā
Шин кермндāн дарунъ нойн
Шил зандн гер бārўлнā.
Харул тўўнд тāvнā,
Хāлāдж бāах кўўнд знака:
Нārнār шитлгўдинъ тоол—гинā,
Нойнд олз, кермнд нерн гинā.

Тенъгс деер салькн дуулна,
Тер салькн кермиг кōонā.
Джирлзād керм дольганд гўўнā,
Джилкнъ кўвкāдж ўлāгдād йовна.
Ўндр арлин оōрāгъār,
Ўнр балгъсна хаджугъар йовна.
Кесг товмуд пристнāс хана,—
Кермиг ирдж зогстха гинā.
Гиичнр ирād пристнд зогсна,
Гвидон нойн тедниг гиичлўлнā.
Теднд идāн-ундинъ огād,
Теднāс зōв учринъ сурна:
„Ончта гиичнр ю хулддж йовлат,
Ода āл ордж йовнат“?
Кермин улс хārў огнā:

„Кевтнь делкӑг эргв бидн.
Тегш сӑн мӑрд хулдвдн,
Тенъ тохмта аджргъс хулдвдн,
Ода мана болзг болв,
Олн хонгин хаалгъ ўлдв:
Арл Буяна хаджугъар гарад,
Алдр Салтана ор ордж йовнавдн“
Нойн хӑрўгъинь сонъсад, келнӑ:
„Нӑ, менд хӑртн, зергс,
Амулнь менд тенъгс, далагъар йовтн.
Алдр Салтан хаанд нанас
Ачта ик менд келтн“

Мӑргдж нойнла гиичнр мендлнӑ,
Мӑрлдж хаалгъдан орад йовна.
Тенъгс орад нойн гарна,
Тенднь хун дольганд йовна.
Нойн келнӑ: седклӑр кўснӑв,
Нисӑд кўрх дурм кўрнӑ—гинӑ.
Нег агчмд нойиг усар цацна,
Нойн батхнд хўврӑд одна.
Нисдж гарад, кўцдж буугъад,
Тенъгр, тенъгс хойран хоорнд
Тер кермд ирӑд булнъднь орна.

Шуукрдж салькн дўўгнӑ,
Шуугдж керм гўўнӑ.
Арл Буяна хаджугъар гарад,
Алдр Салтана ор ордж йовна.
Теднӑ кўсл болсн орн
Тедўкн холас ўзгдӑд ирнӑ.
Санамр эргд гиичнр бууна,
Салтан хан гиич болтн гинӑ,
Теднӑ ардас дахлдад, бӑӑшнъд
Темдгтӑ баатр нисӑд орна.
Алтн герл гарч мандлсн
Алдр Салтан хааг ўзнӑ,
Ӗнр ширӑ деерӑн залрсн,
Ӗблсн ухан чирӑднь гарна.
Саак эдч худ эмгтӑгъӑн

Солидж канъкисн хӕсчтӕгъӕн гурвулн
 Хӕана ӕор эргӕд сууцхана,
 Хорта могъа кевтӕгъӕр хӕлӕцхӕнӕ.
 Салтан хан хӕӕртӕ гиичнриг
 Столиннъ ӕор суулгъчкад сурна:
 „Унтӕ зергс, таанр мини,
 Удан йовцхавг? Ӕл орцхавт?
 Тенъгс гатцс тӕвкнӕнӕ, аль муй?
 Тӕгӕлнъ делкӕд ӕврмджтӕ юн бӕӕнӕ“?
 Кермин улс хӕрӕ ӕгцхӕнӕ:
 „Кевтнъ делкӕг эргв бидн,
 Тенъгс гатцс джиргъл му биш.
 Тӕгӕлнъ делкӕд иим ӕврмдж бӕӕнӕ:
 Тенъгст нег арл бӕӕлӕ,
 Тӕн деер балгъсн тогтсн,
 Алтн ората чонджснъ дӕнъгӕнӕ.
 Алдр бӕӕшнъгӕд, дӕкӕд сад саглрна.
 Саглр харгъа модн бӕӕшнъгӕдин ӕмн,
 Сӕӕхн шил зандн гер тӕӕнӕ дор,
 Тер гер дотр кермн бӕӕнӕ,
 Тегӕд эн кермн басл эрдмтӕ!
 Сӕӕхн кермн ду дуулна,
 Шитлгӕд кемлдж тер наадна,
 Шитлгӕднъ болхла йирин биш,—
 Хӕлснъ цугъар алтн,
 Хӕӕртӕ эрднъ чолун—идӕнъ.
 Кермиг сӕбвнъгӕд хӕлӕнӕ,
 Кесг тусан тӕӕнд кӕргнӕ.
 Шишлнъ кӕн гаргъгдсн бӕӕнӕ,
 Шитлгӕдиг тер нӕрнӕр тоолна.
 Хӕрнъ тӕӕг хӕӕрлдж кӕндлнӕ,
 Хӕлснӕс цутхдж мӕнъг кегъӕд,
 Хӕӕртӕ делкӕгъӕр йовулдж гӕӕлгнӕ.
 Эрднъ чолугъинъ кӕӕкд зӕбгъӕд,
 Эзнӕ хазнд, савд асхна.
 Цугъар тер арлд байн,
 Цур гер уга,—мел бӕӕшнъгӕд,
 Тӕӕнӕ эзнъ Гвидон нойн,
 Тер нойн чамд менд келӕлв“.
 Тӕӕнд бахтдж Салтан хан келнӕ:

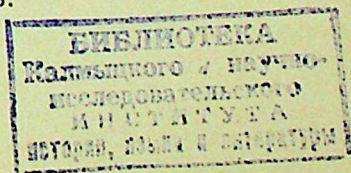
„Тунъ амд бāāsн хōон
 Нертā сāāхн арлд однав,
 Нойн Гвидонад гиич болнав“...
 Зүгār эдч, хāāsч хойр
 Зүгдг худ эмгтāгъан гурвулн
 Түүг тāвш угагъан хāāнā,
 Тер арл үзүлш угагъар бāāнā.
 Энднь мусг инāчкād,
 Эд некāч хаанд келнā:
 „Өврл кем үүнд юн бāāнā?
 Окār керм чолу кемлнā,
 Алт кōлврүлдж тер наадна,
 Ардан, эрднь чолу хурана.
 Үүгārн маниг өврāдж бāāхшч,
 Үнār келджāхчн, худлчн медгдджāхш.
 Тōгālнь делкād онъдан өврмдж бāāнā:
 Тенъгс уурлдж бутхчна,
 Тер буслдж босна.
 Шуукрдж, хоосн эргд ирнā,
 Шуугдж цацгад одна.
 Генткн эрг деер
 Гилвхснь гал падрдж
 Гучн гурвн баатр гарна.
 Гулджнъ сāāхн цугъар,
 Ондр ургъцта багъчул.
 Онр эдн цугъар тегш,
 Өвк Черномор өөрнь йовна.
 Үнāртāн өврм юмн эн,
 Үүнд бахтдж болхмн!“
 Ухата гиичирнь тагчг бāāнā,
 Ухмл уга үүнлā зүткхш.
 Салтан хан үүнд бахтна,
 Саамлдж Гвидон уурлад бāāнā.
 Өвклдж уурлсн тер ирнā,
 Эдчин зүн нүд зууна.
 Эдчин чирā цāāгъад одна.
 „Ца-на“—гин сохрдж канъкинā.
 Цугъар хāākрнā: „Бār, бār,
 Дорнь дарад балцл, балцл...
 Доск, зогтча зуг!“—гилднā.

Тер нойн терзәр гарад,
Төвшүн санамрар эврә орндан
Тенъгс деегәр нисдж ирнә.

Көөрк нойн тенъгсин өөр,
Көк тенъгсәс нүдән авхш.
Хәләхнь—урсхлта усн деер
Хәärtә цагъан хун йовна.
„Баатр нойн мини, менд!
Бүркг өдр мет, тагчг болдмбч?
Хәәмнь юонд гундвч?—гидж
Хәärtә хун түүнәс сурна.
Зөвән күргдж Гвидон келнә:
«Зовлнъ-саначрхлгън хойр генүлнә.
Эврәннь орндан дурлсн
Элдв өврджтә юм хәәнәв“
„Нә, юн өврджтә юмб?“
„Нег газрт бутхачад
Наласн дала болдг болна.
Шуукрдж хоосн эргд ирнә,
Шуугдж цацгдад одна.
Гентки эрг деер
Гилвхсәрни гал патрдж
Гучи гурвн баатр гарна.
Гулджнъ сәәхн цугъар,
Ондр ургъцта багъчуд,
Онр эдн цугъар тегш,
Өвк Черномор өөрнә йовна.“
Хун нойнд хәрү өгнә:
„Хәәмнь нойн чамаг тер зовану?
Энъкр иньгм, бичә түрмш.
Эн өврджтә юмичнъ би меднәв,
Мел тер тенъгсин дәачнрчнъ
Мини гарлцсн ахнрмуд мөн,
Амулнъ хәр, бичә гунд,
Ахнрм гиичлдж ирхиг күлә“.

Зовлнъган мартад нойн гарв,
Залрад бәәшнъ деерән суув.
Эн нойн тенъгсүр хәләв,

Эргүлнэгдэн тенгс хутхчв.
Шуукрад эрг деер ирв,
Шуугад цацгад одв.
Генткн эрг деер гаргьад
Гилвхсэрн гал патрсн
Гучн гурвн баатр үлдäv,
Гулджнъ баатрмуд хошадар зергвл.
Бамб цагъан үснь гилвксн
Баатр өвк өмннь йовна,
Балгъсн тал теднән дахулна,
Укс бääшнэгъгасн Гвидон бууна,
Унтä гиичнриг тосдж ирнä.
Өмнäsнь адгъдж äмтн гүүлднä,
Өвк нойнд келнä:
„Хун маниг чамур илгäv,
Хärнь тер манд закв:
Хäärtä—чини балгъс хардж
Харул кедж йовтн—гив.
Эндрäs авн öдр болгън
Эрк биш цугъар дегц,
Тангъсг бääшнэгичн хархар
Тенгъсин уснас гарч ирцхävдн.
Тегäd удл уга харгъхвдн,
Тенгъстән орх цаг болв.
Газрин агъар манд зовлигъта“...
Гатлад дарунь тедн хärцхäv.

Тенгъсär салькн дуулна
Тер салькн кермиг көөнä.
Джирлзäд керм дольганд йовна,
Джилкнй кувкäдж үлэгднä
Өндр арлин хаджугъар гарад,
Өнр балгъсна öр ирнä.
Кесг товмуд пристнäs хана,
Кермиг ирдж зогстха гинä.
Гиичнр ирäd пристнд зогсна,
Гвидон нойн тедниг гиичлүүлнä.
Теднд идән-ундинь өгнä,
Теднäs зöv-учринь сурна:
„Ончта гиичир, ю хулддж йовлат?

Ода ал ордж йовнат?
Кермин улс хярү өгнә:
„Кевтнь делкәг эргв бидн,
Цегән ээлдг болд хулдвдн,
Цевр мөнъг, алт хулдвдн.
Ода мана болзг ирв,
Одх газр холд бәәнә.
Арл Буяна хаджугъар гарад,
Алдр Салтана орнд одхвдн“...
Нойн хярүгъинь сонъсн, келнә:
„Нә, менд хәртн, зергс,
Амулнъ менд тенъгс, далагъар йовтн,
Алдр Салтан хаанд нанас
Ачта ик менд келтн“...

Мөргдж нойнла гиичнр мендлнә,
Мөрлдж хаалгъдан орад йовна.
Тенъгс орад нойн гарна,
Тенднь хун дольганд йовна.
Нойн келнә: седкләр күснәв...
Нисәд күрх дурн күрнә.
Нег акчмд нойнг усар цацна,
Неерлтән угагъар тер бичкрнә,
Нойн темәлджргънд хүврәд одна.
Нисдж гарад, күсдж буугъад,
Тенъгр, тенъгс хойран хоорнд
Тер кермд ирәд булнъгднь кевтнә.

Шуукрдж салькн наадна,
Шуугдж керм гүүнә.
Арл Буяна хаджугъар гарад,
Алдр Салтана ор ордж йовна.
Теднә күсл болсн орн
Тедүкн холас үзгдәд ирнә.
Санамр эргд гиичнр бууна,
Салтан хан гиич болтн гинә.
Теднә ардас дахллад, бәәшнъгд
Темдгтә баатр нисәд орна.
Алтн герл гарч мандлсн
Алдр Салтан хааг үзнә.

Өнр ширә деерән залрси,
 Өөлси ухань чирәднъ гарна.
 Зүгәр эдч, хәәсч хойр
 Зүгдг худ эмгтәгъән гурвулн
 Хаана өөр эргәд сууцхана,
 Хаанур дөрвн нүдәрн хәләцхәнә.
 Салтан хан хәärtә гиичнриг
 Столиннъ өөр суулгъчкад, сурна:
 „Үнтә зергс, таанр минн,
 Удан йовцхавт? Ал орцхавт?
 Тенъгс гацс төвкнүнн, аль муй?
 Төгәлнъ делкәд өврджтә юн бәәнә?“
 Кермин улс хәрү өгцхәнә:
 „Кевтнъ делкәг эргв бидн,
 Тенъгс гатцс джиргъл му биш.
 Төгәлнъ делкәд иим өврдж бәәнә:
 Тенъгст нег арл бәәлә,
 Түн деер балгъси тогтла.
 Тенд өдр ирвәс өврл болна.
 Тенъгс уурлдж бутхцна,
 Тер буслад босна.
 Шуукрдж хоосн эргдән ирнә,
 Шуугдж цаггдад одна.
 Генткн эрг деер
 Гилвхсәрн гал патрдж
 Гучи гурвн баатр гарна.
 Гулджнъ сәәхи цугъар,
 Өндр ургъцта багъчуд,
 Өнр эдн цугъар тегш.
 Өвк көгши Черномор
 Зөрмг эднтә тенъгсәс гарна,
 Зерглүлдж эдниг ардан дахулна.
 Эн арлиг хархин эркд
 Эргдж йовдж хәләхәр гарна..
 Теднәс ицгтә, зөрмг харул
 Тегәд әлд чигн уга.
 Түүнә эзнъ Гвидон нойн,
 Тер чамд менд келүлв.“
 Түүнд бахтдж Салтан келнә:
 „Тунъ әмд бәәси хөөн,

Иертä сѣахн арлд однав,
Нойн Гвидонад гиич болнав.*
Эдч, хѣасч хойр тагчг
Эмкѣгъән зуулдв, худ эмгнъ
Нүдәрн инѣчкѣд, келдг болна:
Нѣ, кен маниг түүгәрн өврѣхмб?
Тенъгсѣс ѣмтн гардг болна,
Тедн эргдж харул кенѣ.
Ун келджѣх, худлнь медгдхш,
Уүнд өврдмдж уга гиджѣнѣв.
Делкѣд тиимхн өврдмдж бѣѣхн?
Дембрлтѣ өврдмдж гидг иим:
Тенъгс гатц хан күүкн бѣѣнѣ.
Тер күүкн нүдн хальтрм сѣѣхн.
Сѣѣхнәрн өдрин герл дарна,
Сөөднъ газриг тер герлтхнѣ.
Күүкн дорнь сар мандлна,
Күүндтѣ манънаднъ одн асна.
Түүнѣ бийнъ элдв алдр,
Тер бийнъ тохстн мет номгън.
Ухата үг келѣд оркхларн
Урсхлта усн метәр асхрна.
Эн күүкнд бахтдж болхмн,
Эн, өврдмдж гидг өврдмдж.
Ухата гиичнр тагчг бѣѣцхәнѣ,
Ухмн уга эмгнлѣ зүткцхѣхш.
Салтан хан уүнд бахтна,
Саамлдж Гвидон уурлв чигн
Көгшн эмг-экиннъ нүдиг,
Көөрк, сананъ зовдж ѣрвлнѣ,
Эргдж деернъ нисѣд, джийгнѣ,
Эмгнѣ хамр деер сууна.
Хамраснъ баатр хазад оркна,
Хамр дееркнъ устад одна.
Басл эдн шуугдж уүмнѣ.
Бурхн, бурхн, нөкд болтн,
Буй эдлтн, авртн...
Бѣртн, бѣртн, нислтн.
Бѣѣсчѣ доск зуг!“—гилднѣ.
Темѣлджргън терзәр үкс гарад,

Төвшүн санамрар эврә орндан,
 Тенъгс-деегәр нисдж ирнә.
 Көөрк нойн тенъгсин өөр,
 Көк тенъгсәс нүдән авхш.
 Хәләхнь—урсхлта усн деер
 Хәärtә цагъан хун йовна:
 «Баатр нойн мини, менд!
 Бүркг өдр мет тагчг болдмбч?
 Хәәмнь, ююнд гундвч?»—гидж
 Хәärtә хун түүнәс сурна.
 Зөвән күргдж Гвидон келнә:
 Зовльнъ-саначрлгън намаг генүлнә:
 Эн әмтн гер буулгъна,
 Эгл би белвси йовнав“.
 «Эвтә кениг, тегәд, таасвч?»
 Делкәд нег хан күүкн бәädгджн,
 Дегд сәәхнднь нүдн хальтрмджн.
 Сәәхнәрн өдрин герл дардгджн,
 Сөөднь газриг тер герлтәдгджн.
 Күкл дорнь сар мандлдгджн,
 Күндтә манънаднь одн асдгджн.
 Түүнә бийнь элдв алдрджн,
 Тер бийнь тохсти мет номгънджн.
 Ухата үг келәд оркхларн
 Урсхлта усн метәр асхрдгджн.
 Хәрнь, зуг үнн болхй?“—гин,
 Хәрүгъинь нойн әәмдж хүләнә.
 Хәärtә цагъан хун тагчгар,
 Эврән ухалдж авчкад, келнә:
 „Ә, мөн! тиим күүкн бәәнә,
 Болв, гергн—беелә биш,
 Белн гарасн сугълдж хаяд,
 Бүстән хавчулад оркдж болшго..
 Селвгән чамд би өгнәв,
 Сонъс: эн хамгиннь тускар
 Хәрнь сәәтр тоолдж ухал.
 Хәрдж бийән гемшхмн биш.“
 Андгъар тәвдж нойн мөргнә,—
 —Амульнъ эдлх селгән болв,

Эн хамгин цугъаран тускар
Элдв болгъамджтагъар ухаллав,
Эгл седкл-дуран бърдж,
Энъкр хан күүкнә ардас
Ганцарн йовгъар дахад,
Газрин джиртнъчн орхв—гинә.
Гүүнәр хун саналддж оркад,
Гүүнъгр келнә: „Тиим холд юмб?
Тегәд мед, джиргълчнь өөрхн бәәнә...
Тер хан күүкнчнь бив“—болна.
Далваган деләд, тиигдж келн,
Дольган деегәр нисәд гарна.
Эргин өөдм деерәс джисәд,
Эргин өөрк шалуд бууна.
Хүмәд, сәвәд, эргәд оркв,
Хүврәд, хан күүкн болв.
Күүкл дорнь сар мандлв,
Түүнә бийнь элдв алдр,
Тер бийнь тохстн мет номгън.
Ухата үг келәд оркхларн
Урсхлта усн метәр асхрна.
Хан күүкиг нойн энъкрлнә,
Халун чеедждән түүг шахна.
Энъкр иньгән үкс көтлнә,
Эврә эедждән авч ирнә.
Ээджиннь өмн нойн сөгдәд, келнә:
„Эрк шилтә эедж хәәмнь,
Энъкр герг олдж авв,
Чини үг сонъсх күүкн.
Чамас хоюрн зөвшәличн,
Элдв сәәхн йөрәличн эрджәнәвдн.
Энъкр таарта бәәтхә—гидж
Эврә күүкдән өлзәлдж йөрә“.
Арүн эднә толгъа деер
Аәлтхлтә шүтә бәрсн эеджнь
Амтәхн нүлмсән асхдж келнә:
„Аәлтхлтә бурхн таанртм, күүкд.“
Удл уга дарунь нойн
Учрсн хан күүкиг өргәлнә.

Амулнъ сӕӕхн джиргънӕ,
Амрг ӕрн ӕӕдхиг кӕлӕнӕ.

Тенъгс деер салькн биилнӕ,
Тер салькн кермиг кӕӕнӕ.
Джирлзӕд керм дольганд гӕӕнӕ,
Джилкнъ кӕвкӕдж ӕлӕгдӕд йовна.
Ӕндр арлин ӕӕгӕр дживнӕ,
Ӕнр балгъсна хаджугъар йовна.
Кесг товмуд пристнӕс хана,
Кермиг ирдж зогстха гинӕ.
Гиичнр ирӕд пристнд зогсна,
Гвидон нойн тедниг гиичлӕлнӕ.
Теднд идӕн-ундинъ ӕгӕд,
Теднӕс зӕв-учринъ сурна:
„Ончта гиичнр ю хулддж йовлат?
Ода ӕл ордж йовнат?“
Кермин улс хӕрӕ ӕгӕнӕ:
„Кевтнъ делкӕг ӕргв бидн.
Харадан йовсн угавдн,
Хаагта ӕд хулдвдн.
Тегӕд удан йовхвдн,
Тустан дорд ӕзг хӕлӕгъӕд,
Арл Буяна хаджугъар гарад,
Алдр Салтана орнд одхвдн“.
Нойн, тиигхлӕнъ, теднд келнӕ:
„Нӕ, менд хӕртн, зергс,
Амулнъ менд, тенъгс далагъар
Алдр Салтан хаанд кӕртн.
Ӕрк биш мартл уга
Ӕзи хаандан иигдж медӕлтн:
Ӕртинӕ манур гиич ирх болла,
Ӕндр кӕртл йовхар белдӕд уга.
Ӕркн менд тӕӕнд келӕлджӕнӕв.“
Гиичнр хӕрв, Гвидон нойн
Гертӕн ӕн саамя ӕлдв,
Гергӕн хайдж йовшго болв.

Шуукрдж салькн наадна,
Шуугдж керм гӕӕнӕ.

Арл Буяна хаджугъар гарад,
 Алдр Салтана ор ордж йовна.
 Теднӓ кӓсл болсн орн
 Тедӓкн холас ўзгдӓд ирнӓ.
 Санамр эргд гиичнр бууна.
 Салтан хан гиич болтн гинӓ.
 Гиичнр ўзнӓ: бӓӓшнъ дотран,
 Гилвксн ширӓдӓн хан залрна.
 Саак эдч, хӓӓсч хойр
 Салвасн худ эмгтӓгъӓн гурвули
 Хаана ӓбгӓр эргӓд сууцхана.
 Хаанур дӓрвн нӓдӓрн хӓлӓцхӓнӓ.
 Салтан хан хӓӓртӓ гиичнр иг
 Столиннъ ӓӓр суулгъчкад, сурна:
 „Ўнтӓ таанр мини
 Удан йовцхавт? Ӓль орцхавт?
 Тенъс гатцс тӓвкнӓнӓ, аль муй?
 Тӓгӓлнъ делкӓд ӓврмджтӓ юн бӓӓнӓ?
 Кермин улс хӓрӓ ӓгцхӓнӓ:
 <Кевтнъ делкӓг эргв бидн,
 Тенъс гатцс джиргъл му биш.
 Тӓгӓлнъ делкӓд иим ӓврмдж бӓӓнӓ:
 Тенъгст нег арл бӓӓнӓ,
 Тӓн деер балгъсн тогтсн,
 Алтн ората чонджснъ дӓнъгӓнӓ.
 Алдр бӓӓшнъгӓд, дӓкӓд сад саглрна.
 Саглр харгъа модн—бӓӓшнъгӓдин ӓмн,
 Сӓӓкн шил зандн гер—тӓӓнӓ дор,
 Тер гер дотр кермн бӓӓнӓ,
 Тегӓд эн кермн басл эрдмтӓ!
 Сӓӓхн кермн ду дуулна,
 Шитлгӓд кемлдж тер наадна,
 Шитлгӓднъ болхла йирин биш,
 Хӓлснъ цугъар алтн,
 Хӓӓртӓ эрднъ чолун—идӓнъ.
 Тер кермиг хӓӓрлдж хадгълна.
 Тенд онъдан ӓврмдж бӓӓнӓ:
 Тенъс уурлдж бутхчна,
 Тер буслад босна.
 Шуукрдж хоосн эргд ирнӓ,

Шуугдж цаггад одна.
Генткн эрг деер
Гилвхсәри гал падрси
Гучи гурви баатр гарна.
Гулджнъ сәәхи цугъар,—
Өндр ургъцта багъчуд,
Өнр эдн цугъар тегш,
Өвк Черномор өөрнъ йовна.
Теднәс ицгтә, зөрмг харул
Тегәд әлд чигн уга.
Нойнд сәәхи герги бәәнә,
Нүдн хальтрм тер сәәхи.
Сәәхнәри өдрин герл дарна,
Сөөднъ газриг тернъ герлтхнә.
Күкл дорнъ сар мандлна,
Күндтә манънаднъ одн асна.
Тер балгъсиг Гвидон нойн зална,
Терүг кенчи бахтдж буульна.
Чамд тер менд келүлв,
Чамд тер цухл өргджәнә:
Эртинә манур гиич ирх болла,
Эндр күртл ирхш—гинә.

Эн үг сонъси, хан үкс
Әлдв флот белдтхә—гидж закна.
Зүгәр эдч, хәәсч хойр
Зүгдг худ эмгтәгъән гурвулн
Түүг тәвш угагъан хәәнә,
Тер арл үзүлш угагъар бәәнә.
Болв Салтан тедниг сонъсхш,
Болм хәрү теднд өгнә:
„Би юмб? Хамб, аль күүкдв?“
Болдж тер уурлдж келнә:
„Эндр йовнав!“ гичкәд девсәд,
Эн үкс үүдән тачкнудж гарна...

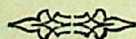
Терзиннъ өми Гвидон сууна,
Тенъгсүр дун угагъар хәләнә.
Тагчг тенъгс, дольгалдж буслхш,
Тер зуг әрә-әрә көндрнә.

Дүүвр холас дүнъгасн манъгъарт
Дүмбр олн кермс үзгднә.
Санамр сәәхн дала деегәр
Салтан хаана флот аашна.
Үүг үзн Гвидон босна,
Үкс чанъгъар тер келнә:
.Энъкр ээджм, та!
Эрк бичкн агъм чи!
Тер тииглән хәләцхәтн:
Тендәс мини аав аашна.“
Эн флот арлд өөрдәд ирнә,
Эдниг Гвидон дурнавар хәләнә:
Тенднъ керм деер хан зогсад,
Тедниг бас дурнавар хәләдж йовна.
Түүнә өөр хәәсч, эдч хойр
Түүтә—худ эмгтәгъән гурвулн,
Эдн алнъ болдж өврцхәнә,
Эс тәндг ориг гәәхдж йовцхана.
Кесг товмуд дегц хагдна,
Күнъкндж олн чондж цокгдна.
Тенъгс тал Гвидон бийнъ одна,
Тенд оч хааг күләнә,
Түүнә өөрк хәәсч, эдч хойриг
Түүтә эмгтә гурвлагъинъ тосна.
Тегәд хааг балгъсн тал дахулна,
Тендән төрүц үг эс келнә.
Үкс цугъар бәәшнъд орна,
Үүднд болд тохавчс гилвкнә,
Газань—хан нүдәри үзнә:—
Гучи гурви баатр бәәнә,
Гулджнъ сәәхн цугъар болна,
Өндр ургъцта багъчуд болна,
Өнр эдн цугъар тегш болна.
Өвк Черномор өөрнъ бәәнә.
Өргн үүд секәд, хан орна,
Өндр модн деер кермн сууна.
Айсldж кермн ду дуулна,
Алтн шитлгүд кемлдж наадна.
Мөн эрднъ чолу дорасн гаргъад,
Мишг дотр тәвәд бәәнә.

Агъу ик хаша кевтән
Алти хәлсәр дүүрнъ болна.
Гиичир цааранднь адгъдж йовцхана,
Гентки тедн—сәәхн агъ үзнә:
Күкл дорнь сар мандлна,
Күндтә манънаднь одн асна.
Түүнә бийнь элдв алдр,
Тер бийнь тохсти мет номгън.
Хадм экән көтлдж тер йовна,
Хан үзн хатан тәнәд оркна...
Бийнь ирвләд цуснь буслна,
„Би ю үзджәнәв? юмб эн?
Уй? гички—ухагъан алдж кииснә,
Усн-цасн болдж хан уульна.
Хатан үкс энъкрлдж теврнә,
Харм үрән, берән үмснә,
Хамдан цугъар стол эргдж сууна.
Зүгәр эдч, хәәсч хойр
Зүгдг худ эмгтәгъән гурвули
Зулдж гүүлдәд бултдж одна,
Зовлнъ үзүлдж тедн олдна.
Эдн цуг гемән медлднә,
Экрлдж уульдәд буругъан эрлднә.
Элдв байрин учрар хан
Эдниг аврад, герәднь хәрүлнә.
Учрсн өдр өнъгрнә—Салтан хааг
Улан тавта согтугъар унтулна.
Би тер хүрмд суулав,
Биилдж дууллгъна нәр гаргълав.
Бал, пиив цадтлан уулав,
Баахнар зуг сахлан норгълав.

ОРС ГЕЛНЪГИН БОЛН ТҮҮНЭ ЗАРЦ
БАЛДАН ТУСК

ТУУЛЬ

Олицр хоосн манъната
Орс гелнъ бääсн болна.
Овр-товр юм хäläxär
Орс гелнъ базр орна.
Айстан, хäläсн талан
Аньгъагъад йовдж йовсн
Аньхун Балда түүнлэ
Амддж ирэд харгъна.
„Я, гелнъгин зерг,
Ягъсн эрт боссмбт,
Ямр кергтэ йовхмбт,
Ягъвт?“—гидж сурна.
Хәрүгъинь өгч гелнъ келнэ:
„Хääсч, мөрч, урн эрдмтэ
Хятәр зарц нанд кергтэ:
Бичкн джалвар көдлх кү
Би хамагъас олдж чадх?
Балда тнигхлән келнэ:
Закрмджта сäänәр көдлнäv,
Заксн кергичнь чикәр күцәнäv.
Хәрнь нанд өгх джалвчнь:
Джилмгър эн манънагъарчн
Джилд гурв индсднäv;
Хälсн уга буудägъяр кесн
Хаш—уух хотм болтха.“
Эн гелнъ уха тунъгъана,

Эврә манънагъан мааджна.
Индслгънәс индслгън ончта болна.
Иигдж сандж бәәгъад гелнъ,
Олн джилд ицдж дассн
Орс тохгт ицнә:
„Гем уга“ – гидж
Гелнъ Балдад келнә:
Зовлнъ хойрадмдн уга,
Зарцм болад көдл.
Эрдм, күчән үзүл.“
Эн гелнъгин гер шидр
Эргәд Балда көдлнә,
Эн солом деер утна,
Дөрвн күүнә хот эдлнә,
Долан күүнә көдлмш кенә
Өдрин гегән ортл
Өндәдж Балда босн,
Мөн көдлмшән кенә,
Мөр зүүнә, газр хагълна,
Беш түлдж гер халулна,
Бер-тегштнъ цугтнъ зерг
Белн болгъдж, хулд кенә.
Такан өндгиг болгъад,
Ташр хәлсинь эврән хуулна.
Гелнъгин гергн Балдаг
Генәртә кевәр мактна,
Гелнъгин күүкн Балдад зовад,
Гейүрдж зогсад саналдна.
Гелнъгин бичкн көвүн Балдаг
Гаага гидж күндлдж келнә.
Бийнъ хашан кегъә бәәдж
Бичкн күүкдиг өкәрлдж таална.
Мунъхг гелнъ зуг ганцарн
Муульта Балдад дурта биш.
Түүнүр кезәдчн чик хәләхш
Тооцагъан оньдин эн санна.
Бооцсн цаг ирәд йовна.
Болзгнъ түүнә өөрдәд ирнә,
Гелнъгин хоолднъ хот орхш,
Гейүрхәд эн унтхш,

Түүнэ манъна ики урдаснь
Тонъ-тонъ шуурдж өвднэ,
Орс гелнь гергидән келнэ:
„Ода ним: ю кедв, яяхв?“
Күүкд күүнэ ухан түргн,
Кү меклхдән гавц мергн.
Тегэд гергнь келнэ:
„Тер зовлнъгиг манас
Тас хагъцулхин аргъиг
Тавта сәәнәр меднәв.
Берк күнд кōдлмш
Балдад даалгъдж зак.
Дигтәгъяр күцә гидж
Даалгъдж закдж кел,
Минь тиигсн цагтан
Манънагъан менд гетлхкч.
Кōлсн угагъар Балдаг
Кōōдж гертәсн әрлгъхч.“
Гелнъгин седкл төвкнв,
Гелнь сергәд одв.
Батлдж зүркән бәрәд,
Балда тал зōрдг болв.
Өлкәдәд тер хәәкрнә:
„Өörd нааран, Балда,
Соньн чик зарцм:
Сонъс: Шулмс нанд
Өнъгрх күртлм алв
Өгх болдж гарла
Минь түүнәс деер олз
Мел кергтә биш билә.
Гурвн джилә өрән тедн,
Гәйтсн кишгос, өгәд уга.
Хашан цаттлан идчкәд,
Хәрнь чи үкс йовад,
Алвим шулмсас цуглулдж
Авч күцсднь ир.“
Бидү орс гелнъглә
Балда үгидго болна.
Тегәд Балда йовад,
Тенъгсин кōвәд сууна.

Тендән деес олдж авад,
Түүнә үзүринь мошкад,
Тенъгсин уснд норгъдж дүрнә.
Тегәд көгшн Бирмн
Тенъгсәс гарч ирнә:
„Ямр учрар ман тал
Ягъад Балда ирвч?“—гив.
Эн деесәр тенъгситн
Энъгднь ширгәхәр бәәнәв,
Дакад танриг, кишго улс,
Давхртнь тохм таслнав“—гинә.
Көгшн Бирмн гурнив:
„Ягълав, хәәмнь келич,
Ягъад тиим гүрм учрв?“
Алмс, цань ягъад гинчи?
Алван орулдж өгәд угалмт,
Болзг, цаган мартджлмт.
Зуг бәәстн, кишгос,
Засг танд болх.
Таанр, кишго нохас,
Тамин йоралд тусхт.
„Балдушк хәәмнь, күлә,
Бичә тенъгс ширгә.
Авх алван, кевтнь
Авхт талн, авхт.
Аюрд, үүнд бәәджә,
Ачан чамур илгәнәв“.
Тегәд Балда тоолна:
„Түүгинь меклхд күчр“.
Генткн илгәсн бирмәшкнь
Геглзәд гарч ирнә.
Миисин харгънсн күүкншнъ
Мәәлдж тер келнә:
„Баахи муджг болсн
Балда мендв?“—гинә,
Нам юн алвн
Нанас чамд кергтәв?
Наснаннь туршт бидн
Тер алванчн тускиг

Төрүц сонъсад угавдн.
Эряг, шулм ѓмтст
Эн зовлнъ уга билә.
Болтха,—ав алван,
Болв хоорндан бооцад,
Батта кўндә кей.
Зуг урдаснь кенмднчн
Зовлнъ уга болхар,
Эн тенъгсиг кевтнь
Эргдж хоюрн урлдий:
Түрүлдж кен ирнә—
Тернь алв автха.
Тер алвиг иртлимдн
Тенд мишгт белдтхә“
Наадлдж Балда инәнә:
„Нам гихми, чавас,
Ѓвртәл маргъан энчн,
Ѓлднь нанла чадхмч,
Нанла маргъхар седджәхмч,
Нанла, нертә Балдала?
Энчн мууха гени
Элчән нанур тәвсмб!
Мини бичкн дүүг
Минь үүнд күләджә.“
Өндәдж Балда босад,
Өөрхнд үздж бәәси
Ө-шугъу мод орна.
Бичкн хойр туулаг
Бәрдж авад мишглә.
Тегәд Балда хәрү
Тенъгс талан ирнә.
Тенъгъсин өөр ирхләнь
Тенднь бирми бәәдж.
Эн нег туулагъан
Эвтә кевәр гаргъад,
Чикнәснь бәрдж бәәгъад
Чимгтә үгән келнә:
„Чи, мана домбрт
Чичрн бииләд орк.
Бирмәшк чи хәәмнь,

Бичкнч ода чигн.
Чамд нанла маргъдг
Чидл аргъ угал.
Онр нанла урдхла
Онъгър цаг ұрӑхч.
Нанла урдхас урд
Наадк дўўгъим кўцлч.
Негн, хойр, гурвн!...
Нӑ, кӧӧгъӑд кўц.“
Туула, бирмӑшк хойр
Тогльдж гўўлдӑд гарна.
Бирмӑшк тенъгс кӧвӑлӑд
Бӑӑсн кўчӑрн гўўнӑ.
Туулань мод хӑлӑгъӑд
Тиигӑд герӑдӑн хӑрнӑ.
Тегӑд бирмӑшк чавас
Тенъгсиг тӧгӑлдж гўўгъӑд,
Балдалгъдж келӑн гаргъсн,
Баахн хонъшаран ӧргсн,
Ӓкрдж киигъӑн авсн,
Ӓмсхдж гўўдж ирнӑ.
Кӧлрӑд усн болсн,
Кӧлӑрн кӧлсӑн арчсн,
Балда шўўгдсн гидж
Бирмӑшк дотран санна,
Хӑлӑн гихлӑнь—Балда:
„Хӑӑмнь, энъкр дўм,
Аргъсн болхм, кӧӧркўм,
Амр“ гидж дўўгъӑн илнӑ.
Сўўкидж бирмӑшк адгъна,
Сўўлӑн ардан хавчна,
Сулдад, номгърад одна.
Донта Балдан дўўг
Дорагъар гетдж хӑӑлӑнӑ.
„Аюрд, кўлӑджӑ—гинӑ,
Алвнд однав“—гинӑ,
Авгъдан ирӑд келнӑ:
„Амтн тасрдж одв!
Уршгта Балдан дў
Урллад нанас гарв.“

Көгшн бирмн сонъсад,
Көгсәд уха тунъгъана,
Энднь газа Балда
Элдв шууга татна.
Энъгдән тенъгс кӱӱгтв,
Энүнә дольгад довтлдв.
Бирмәшк гарч ирнә:
„Болдж муджг—гинә.—
Болм алвичн өгий.
Болв, зүгәр, сонъс:
Узджәнч эн мод?
Ўүнәс дуртагъан темдгл.
Тегәд модиг холд шивснь
Тер алви́г авх болтха.
Ягълав гаран булгълхв гидж
Ягъмддж аәдж бәәнчи?
Ю күләдж бәәнәчи?
„Тер тенъгртк ўўл күләджәнәв.
Тиигәрән модичн шивчкәд,
Эндән, кишго шулмс,
Эрситн эдлүлхәр бәәнәв.“
Өврдж бирмәшк аәв,
Өвк талан гүүв.
Балдан тер диилвриг
Бирмн өвкдән келв.
Дәкн Балда тенъгс ниргүлдж
Деесәр шулмсиг тарахар аәлгъв.
Бирмәшк дәкн ирнә:
„Болдж, ягъдж бәәнәч?
Кевтнь алван авхч,
Кемр дурнчн бәәхлә“.
Уга—болна Балда;—
Ода мини селгән.
Эрлг дәәсн чамла
Эврән маргъа кенәв.
Ўнн чидличн медий,
Ўзджәнч тер гү?
Түүг эргдж ўзлч,
Түүг өрәл дуунад далч,

Авад, тер гү өргхлә,
Алвн чини болтха;
Мел даадж эс чадхла,
Мини болг алвн“.
Гүрмлә харгъсн бирмәшк
Гүн дор орв.
Гүзәгъән күвкәлгъдж саналдв,
Өндәгъәд, чихтхлдж чирдәв,
Өргв гүүг, хойр алхв.
Гурв алхад, унв,
Гар-көлән салдалгъв.
Түүнд Балда келв:
„Тенг бирмн, чавас,
Тегәд нанла маргъхмбч?
Гаранчн даадж эс чадвч,
Гә, нааран хәләлчн,
Намаг ода үсхч,—
Нам көләрн хавчад даахв“.
Гүүнә деер Балда мордад,
Гүүлгәд эн гарв,
Дууна дүнъгә газрт
Дарунь күрәд одв.
Өврдж бирмәшк әәв,
Өвк талан гүүв.
Балдан тер диилвриг
Бирмн өвкдән келв.
Баглрдж шулмс хурв,
Кедг керг уга болв,
Кевтнь алван шулмс цуглулв
Алвинь мишгт кегъәд,
Ачдж Балдад өгв.
Балда хоолан ясад йовв.
Балдаг үзчкәд гелнь өсрв,
Гергнәннь ард ордж бултв,
Гелнь дегд әәхләрн бөгчив.
Ачта Балда түүг олв,
Алвинь өгв, джалван некв.
Муульта гелнь, чавас,
Манънагъән тәвдж өгв.
Өвткүргә нег индстлгънднь

Өркд кӯрч гәрәдв.
Уўнә хойрдгч индстлгънд
Уг келдгәсн гарв.
Уршгта гурвдгчднъ өвгн
Ухагъан геедж киисв.
Гелнъгиг индстдж бәәхдән
Гемнәд Балда келв:
„Орс гелнъ, чи хәәмнъ,
Олз кōбхм биш биләч.“

322697

ЗАГЪСЧИН БОЛН ЗАГЪСНА ТУСК

Т У У Л Ъ

Кезәнә нег өвгн эмгтәгъән
Көк тенъгсин көвәд хоюрхи
Газр герт зусдж бәәгъәд,
Гучн гурвн джил болна.
Өвгн гөлмәр загъс бәрнә,
Эмгн иигәрн утцан ээрнә.
Тенъгст өвгн гөлмән хайна,
Түүнднь хоосн замг гарна.
Өвгн дәки гөлмән хайна,
Түүнднь тенъгсин өвсн гарна.
Гурвдад гөлмән тер хайхла,
Ганцхн загъсн гөлмднь торна.
Торснь йирин загъсн биш,
Тернь алтн загъсн болна.
Көгшн өвгнд загъсн мөргәд
Куўнлә әдләр үг келнә:
„Көгшә, көгшә, хәәмнь намаг
Көк тенъгстм хәрү тәв.
Әм авр, авсан ав—гинә.
Әәгъәд өвгн алнъ болна.
Тер гучн гурвн джилд анънла,
Тенъгсин загъсн үг келсиг эс сонъсла.
Өвгн алтн загъсиг тәвнә.
Окарлдж түүнд иигдж келнә:
„Амулнъ йов, алтн загъсн.
Авхшив өгличн, керго нанд.

Хэр, көк тенгс талан,
Хяамнь, тендэн дурндэн бэ“

Өвгн хэрэд, эмгндэн ирнэ,
Өврдмжтэ алдр зэнгиг келнэ:
„Загьста эндр ирх билэв.
Зуг йосн биш,—алтн,
Күн кевтэ үг келнэ,
Көк тенгсүрн хэрнэв гинэ,
Амнәннь долыгт ик үн өгв.
Авнав гисэн ав—гив.
Түүнэ өглггиг авхдан аавв.
Түүг көк тенгстнь тэвв“.
Гэрэдэд эмгн өвгэн шоодна.
„Гэргтэ өзднэ, көгшн зүгдг!
Алтн загьсна өглгъ эс авдв!
Адгтан идш түүнэс сурхичн,
Мана идш хамхрдж одвш.“

Көк тенгсүр өвгн ирнэ,
Көөгтэд тенгс халврсиг үзнэ.
Захднэ ирэд, алтн загьсиг дуудна,
Загьсн түүнүр усчдж ирэд, сурна:
„Хяамнь көгшэ, юн кергтэ?“
Хэрүггинь өвгн мөргэд келнэ:
„Алдр загьсн, авр, хяамнь!
Аздлад эмгн намаг шоодна,
Амрл өгхш, көгшн нанд.
Мел шин идш түүнд керглгднэ,
Мана идш хамхрдж одв.“
Алтн загьсн хэрү өгнэ:
Амулнэ хэр, бичэ зов.
Танд шин идш учрх.“

Өвгн хэрэд, эмгндэн ирнэ,
Өмннэ шин идш бээнэ.
Галзурдж эмгн улм уурлна:
„Гэргтэ өзднэ, көгшн зүгдг,
Ганцхн идш авдг, доск!
Идшчн икл кергтэ юмб?“

Загъснур хәрү од, гәрг!
Зальврдж мөргәд гер сур.“

Көк тенъгсүр өвгн ирнә,
Көлврәд, көк тенъгс буднъгърна.
Захднъ ирәд, алтн загъсиг дуудна.
Загъсн түүнүр усчдж ирәд, сурна:
„Хәәмнь көгшә, юн кергтә?“
Хәрүгъинь өвгн мөргәд, сурна;
„Алдр загъсн, аврич хәәмнь.
Аздлад, улм эмгм уурлна,
Амр өгхш көгшн нанд.
Амта баавгъа гер сурна.“
Алтн загъсн хәрү өгнә:
„Герәдән хәр, бичә зов.
Гер танд учрх болтха.“

Өвгн газр герүрн ирнә,
Өмнк газр герәснь орм уга.
Цагъан чолун турвата
Цәәсн сарул гер,
Харгъа хашатагъан дүнъгәнә.
Эмгн терзиннь өмн сууна.
Өвгән амндан орсарн шоодна,
„Гәргтә өзднъ, көгшн зүгдг,
Ганцхн гер авсн, доск!
Загъснурн хәрү од, гәрг.
Зальврдж мөргәд түүндән кел:
Заянь хар яста гергн болхшив,
Зәәснь агъ болнав гинә—ги.“

Көк тенъгсүр өвгн ирнә.
Көк тенъгс үүмәд бәәнә.
Захднъ ирәд, алтн загъсиг дуудна..
Загъсн түүнүр усчдж ирәд, сурна:
„Хәәмнь көгшә, юн кергтә“?
Хәрүгъинь өвгн мөргәд келнә:
„Алдр загъсн, аврич хәәмнь.
Аздлдж эмгн урдкасн гәрглнә,
Амрл өгхш көгшн нанд.

Заяни хар яста герги болхшив,
Зяаснъ агъ болнав гидж келнә.“
Алти загъси хәрү өгнә:
„Амулнъ хәр, бичә зов.

Өвги хәрәд, эмгидән ирнә,
Элдв үнтә цув үмссн,
Эмги кирлицә деер зогсджана.
Күндтә толгъаднь парч тоорцг,
Күзүнднь сәәхи сувсд дүүджләтә,
Улвксн алти билциг гартнь,
Улан сатья госи кәлднь.
Эргәд өмнинь мухләснь гүүлднә,
Эмги тедниг цокад, үснәснь үмтәнә,
Эврәннъ эмгидән өвги келнә:
„Хяәртә агъ, тиньгр анъхрджант!
Хяәмнъ, ода седкличн төвкнв.“
Мөни өмнәснь эмги хяәкрнә,
Мөрнә конүшнд кәдлхд илгәнә.
Дола хонна, дарукнь болна.

Давдж эмги улм гәрглинә.
Дәкәд өвгиг загъснур илгәнә.
„Загъсндан одад, мөргәд кел:
Зяаснъ агъ болдж бәәхшив,
Өнр хати болнав—гидж кел.“
Өвги ән намчлад келнә:
„Өөгъдж, элкнчи кәөджәх баавгъавчи?
Бүтнәр ухалдж үг келдж чадхшч,
Бүкл хаана орнд наадн болхч.“
Хяәкрәд эмги, урдкаси давна,
Халхарнь залугъан ташчкад келнә:
„Нохадь, гәргтә муджг, нанла маргъхмбчи?
Нанла, зяаснъ агъла чи чадхмч?
Эвин үгәр тенъгст од гиджәнәв,
Эс йовхлачи күчәр күргүлхв.“

Көөрк, өвги тенъгс орна,
Көк тенъгс харлдж хутхлна.
Захднь ирәд алти загъсиг дуудна.

Загъсн түүнүр усчдж ирэд, сурна:
Хяамнь көгшә, юн кергтә?“
Хәрүгъинь өвгн мөргәд келнә:
„Алдр загъсн, аврич хяамнь!
Данан эмгн адрад бәәнә.
Өмнк кевәрн зәәснъ агъ болхшив,
Өнр хатн болнав гинә.“
Алтн загъсн хәрү өгнә:
Эрки менд хәр, бичә зов.
Эмгичн хатн болх болтха“.

Эмгнүрн өвгн хәрдж ирнә,
Элдв оln бәашнъгүд өмннь дүнъганә,
Эн бәашнъгд эврәннь эмгән үзнә.
Зерглсн ширәд хатн болад сууна,
Зәәснъ, нойдуд сөнъгчснъ болцхана.
Шилтә эрки сән унд зооглна,
Шикртә балта ардаснъ иднә.
Энүнә өөрнъ сүртә харул бәәнә,
Эм деерән сүкс даладсн бәәцхәнә.
Эн хамгиг үзн өвгн аягъад,
Эмгнә көлд мөргәд кииснә:
„Хяартә, сүртә хатн, тингр анъхрджант!
Хяамнь ода седклчн төвкнв“—гинә.
Өвгн тал эмгн хәләсн уга,
Өөрәснъ, нүднднъ үзүллго көөтхә гив.
Гүүлддж нойд, зәәснъгүд ирцхәв,
Гиджгәрнъ түлкдж өвгиг гаргъцхав.
Хурлддж үүднд харулчнр ирцхәв,
Хурц сүкәр толгъагъинь чавчн алдцхав.
Күмн әмтн өвгиг наадлцхав.
„Көгшн адсх, чамаг тиигх кергтә,
Көгшн адсх хөөнән ухата бол,
Күүнә цан деер бичә су!“

Дола хонна, дарукнь болна.
Давдж эмгн, улм гәрглнә:
Олн элчнрән залудан илгәнә,
Олад теднъ өвгиг авч ирнә.
Өвгидән эмгн тегәд келнә:

„Өлзәтә загъсндан мөргәд кел:
Өнр хатн болдж бәәхшив,
Данъгдан тенъгсин эзн болнав,
Дала тенъгст оч бәәнәв.
Эндм ирдж алтн загъси цергидж,
Элч, зарцм болтха—гидж кел.“

Өвгн буру гихдән аäv,
Өмнәснә амн үг эс келв.
Тер көк тенъгс орад гарв,
Тенъгс деер харлси галв үзв.
Уурта дольгад көөс цахрв,
Уутьрад эргдж оргъчад донъгъдв.
Захднй ирәд алтн загъсиг дуудна,
Загъси түүнүр усчдж ирәд сурна:
„Хәәмнй көгшә, юн кергтә?“
Хәрүгъинй өвгн мөргәд келнә:
„Алдр загъси, аврич хәәмнй!
Аврлт уга баавгъаг, ягъдв ода?
Өнр хатн болдж ода бәәхшив,
Данъгдан тенъгсин эзн болнав,
Дала тенъгст оч бәәнәв.
Энднй чи, алтн загъси, цергидж
Элч зарцм болтха гидж келнә.“
Загъси төрүц үг эс келв,
Зуг сүүләри ус шавдв,
Гүн тенъгсүр усчдж одв.
Тенъгсин өөр кесгтән хәрүгъинй күләв,
Тесдж күләдж ядад эмгнүри хәрв.
Хәлән гихнй: саак газр гернь,
Үүдн хоориднй эмгнй сууна,
Үүнә өөрнй хамхрха идшнй кевтнә.

ОНЪГРСН ХАН КҮҮКНӘ БОЛН
ӨНР ДОЛАН БААТРИН ТУСК

Т У У Л ь

Хатнлагъан мендлдж оркад,
Хан мөрләд гарна.
Тегәд хатнь түүг
Терздән суугъад күләнә.
Күсл кедж ганцарн
Күләнә-күләнә хатн.
Өрүнәс асхн күртл
Өндин гейүрәд сууна.
Өр цәәнәс экләд,
Өдрин гегән тасртл
Герддж холд хәләгъад,
Гемндж нүдн өвднә.
Үзгдхш энъкр иньгнъ,
Үзгдхнъ цуг иим:
Шуургън галвддж шуурна,
Шугшн уульдж гүүнә.
Цаснд тег хучгдна,
Цагъадж газр цәәнә,
Йисн сар болна,
Йиринә хатн кеерәс
Тас нүдән авхш,
Тесдж гертән суухш.
Сар, өдрнъ болад,
Саата хатн төрнә.
Тегәд эн хатнд
Тенъгр күүк заяна.

Одрин кўсл болси,
Ондин зўўднд орсн,
Удан цагт кўлалгъсн
Угта эзи хан
Ууджм холас, ёрлā
Уг сўўлднъ ирнā.
Хатн тўнъгшдж саналдад
Хан тал хālāнā.
Элдв ик байриг
Эс даадж чадад,
Ўнтā эн хатн
Ўдин алднд ънъгрнā.

Танъсг хан кесгтāн
Тачал кедж гундна.
Тегād ода яяхв?
Тер чигн килництā.
Хоосн зўўдн кевār
Хоцрдж джил ънъгрнā.
Ончта хан тегād
Онъгдан хат ёргālнā.
Йирдāн шин хатнъ
Йилгъāн сāāхнъ ўнн.
Ургъцнъ сāāхн ъндр
Уург цагъан зўстā.
Ухагъарн чигн тегш.
Зўгār деегўр, эркиш,
Зўўсн эврā таалта,
Зўрк мерм хочч.
Энъкр элг-саднъ
Эн кўўкāн дахулдж,
Нег нўр ўздгиг
Нерлкдж, зёйлгъдж ёгч.
Ўўнā нўр ўздгнъ
Ўг келдг эрдмтā.
Тегād энўнлārн хоюрн
Тер хатн таарна.
Сергād, сā занънад,
Сāāхрдж, хатн шоглад,
Седнъ кецār зогсад,

Нүр үздгән таалад,
Нүүридж түүнәс сурна:
„Энъкр нүр үздгм! келлч,
Эрк биш үнар медлч:
Эн делкәд цугъараснь би
Энъкр, көрккн цагъан эсй?“
Хәартә нүр үздгнь
Хәрүднь тегәд келнә:
„Хәәмнь чич, маргъан уга.
Эгл хатн чи цугъараснь
Энъкрч, көрккн, цагъанч“
Эн хатн тегәд
Элкән авч гочкндг,
Ээм-далан холькдг,
Нүдән ирмәд нааддг,
Нүр үздгән таалдг,
Алтн билцгәрн индстәд,
Амрсн сәәхн бәәдмн,
Өмннь кецәлддж зогсад,
Өнр байрта хәләдмн.

Болв, тер хоорнд,
Баахн хан күүкн
Баахнар ургъа бәәдж,
Өсә, өсә йовдж
Өндрдәд цецгәд одна.
Солнътрсн цагъан чирәтә,
Соньн хар күмсгтә,
Сәәхн, ухата күүкн.
Хан көвүн Елисей
Ханьцсн күргнь болна.
Худнь гиичлддж ирнә,
Хан үгән өгв.
Дала яярм гардг
Долан нертә балгъс,
Дәкәд, деернь бас,
Зун дөчн бәәшнь
Зөөлгъх болна күүкндән.

Күүк гиичлүлх нәәрт
Күндтә хатн белддж,

Кеегъа хувцан ўмснә.
Нўр ўздгиннь ѓмн
Нәәхлдж бийән герднә.
Эн нўр ўздгәсн
Эгл хатн сурна:
„Эрк биш цугъараснь би
Энъкр, кѳрккн цагъан эсй?
Хәәртә нўр ўздгнь,
Хәрўднь тегәд келнә:
„Хәәмнь чич, зўтгән уга.
Эгл хан кўўкн, зўгәр,
Энъкр, кѳрккн, цугъарас цагъан.“
Хатн гәрәдәд одна,
Хәәкрдж гаран ѳргнә.
Дайлдж, нўр ўздгиг
Дааврта кевәр цокна.
Дакн тўўнә деерәснь
Давхргарн уурлдж девснә.
Хатн керлдж келнә:
„Хәлә, кишго шил!
Хордхахар нама седдж,
Худл келдж бәәхинь.
Гәргтә шивкчниг сургъсв,
Гартнь эрсинь атхулсв.
Ќсәд, сәәхрәд йовдгинь
Ќбнднь орулдж медўлсв.
Тўўнә цагъан ѳвrm
Тѳрўц юмн уга.
Экнь саата цагтан
Энъгдән цәәсн пасиг
Эргмдән хәләгъад суула.
Тегәд ода келлчн,
Темдгтә ююгъарн нанас
Тер сәәхн болх?
Нам цугъарас сәәхним
Нама зовалго келхчн.
Мана алвтиг кевтнь эрглч,
Мѳн делкәг чигн кедлч.
Мини дўнъгә сәәхн кўн
Мел тѳрўц уга болх.

Хяамнь, тиим эсй?“.
Хяартя нур үздгнь
Харүднь тегад келнә:
„Эгл хан күүкн, зүгяр,
Энъкр, көрккн, цугъарас цагъан.“
Келдг аргънь тасртл
Кецү кевәр хорддж,
Хар сана зүүдж,
Хатн дотран бүтнә.
Залдг нур үздгән
Засад, булнъд хайчкад,
Зарц Чернавкан авхулна.
Үүдч күүкн Чернавкд
Үлү хатугъар зачна:
Хан күүкиг көтләд,
Харнъгъу моднд күргәд,
Гар, көлинъ күләд,
Галзу, өлн чонд
Хавта менъ болгъдж,
Харгъа модн дор
Хайчкад ир—гинә.
Аздлсн андн баавгъала
Алмсчн тесдж чадхй?
Аргъ уга,—болна,
Ам эс анъгъана.
Хан күүкиг Чернавк
Хаджудан көтлдж авад,
Харана газр орал,
Харнъгъу моднд ирнә.
Бичкн хан күүкн
Бийән тоньлгъджахиг меднә,
Аман гартл аягъад,
Аамдж тер келнә:
„Ягълав, ягълав хяамнь,
Ямр гем гаргълав?
Күүкн чи намаг
Күчрдәдж бичә энлүл.
Насн-джиргъл хойрим
Нанд, хяамнь, авр!
Хатн болсн цагтан

Хяәрлдж чама ачлиав.“
Энъкр. болад тернь
Эн хан күүкиг
Энлүлдж алл уга,
Гар, көлинъ күүлго
Ганцаргъинъ оркад келнә:
„Санагъан бичә зов,
Сәксн бурхнчн өршәх.“
Тегәд Чернавк күүкн
Тер хамгиннь дарунь
Хәрәд күрәд ирхләнь,
Хатн түүнәс сурна:
„Хан күүкн ягъв?“
Хәрүгъинъ күүкн келнә:
„Харнъгъу модн дотр
Харадж ганцарн үлдв.
Гарнь батар күлгдв,
Галзу, догшн анъгин
Уурта хумснд атхгдх.
Удан тер зовлго,
Үзджәх энлгъән медлго
Үклнь амрар болхмн.“

Хаана күүкн гедрсн зәнъг
Хамг газр дүүрч гарна.
Эзн хан күүкндән
Энрдж, хяәмнь, зовна.
Хан көвүн Елисей
Хаалгъд мөрлх болад,
Хяәртә бурхндан мөргәд,
Хяәгъад мордад гарна.
Кецү сәәхн инъгиннь,
Келсн күүкнәннь ардас
Кеддж газр төгәлнә.

Болв, баахн наста
Болвсн, гиджгтә күүкн
Ө-шугъу модн дотр
Өр цәәтл төөрәд,
Аюдан йова йовдж
Алдр бәәшнъд ирнә.

Омнәснѣ ноха хуцна,
Оорддж ирәд шарвадна.
Хан күүкн үрвәд
Хашаднѣ ордж ирнә.
Хойр талан чингъхнѣ,
Хотн дотр тагчг.
Ноха шарвадж дахна,
Номгърдж күүкн дүсәд,
Делсәд йова йовдж
Девснѣ деер гарна.
Үүднд бәәсн төөлгиг
Үкс татад оркхланѣ,
Эн үүднә бийнѣ
Эврән аюрхн секгднә.
Хан күүкн тегәд
Хәәртә бәәшнѣд орна.
Улв, кевс төгәлнѣ
Удн стол дунднѣ,
Деернѣ кевтдг орта.
Денгкгър беш бәәнә.
Эн гер дотр
Элдв сәәхн зангта
Хәәртә улс бәәхиг
Хан күүкн меднә,
Эдн хан күүкиг
Эмәлгъдж тӯрәш уга.
Күндтә герт зүгәр
Күн төрүц үзгдхш.
Хәәртә гер дотрагъур
Хан күүкн эргнә,
Хамдж дотркинѣ цеврлнә.
Бурхиднѣ зул өргнә,
Бешинѣ тӯлдж халулна.
Аюрхн орн деер
Амрад, байсад кевтнә.

Үдин хот өөрднә,
Үүднд мөрд хәргнә.
Харадан дживр сахлта
Хар, уланѣ йилгърсн

Ончта долан баатр
Орад кӯрад ирнә.
Амтин ахнь келнә:
„Авртә сәәхн үзмджв!
Кевтнь ясдж, цевр,
Кемб, нег кӯн
Бәәшнъгиг ахулдж оркад,
Бәәдлнь кӯләджәсн онъгтә.
Кен гидг кӯмбч?
Кӯүндлдж үнәр нәәджлдй.
Кемр өвгн болхла,
Кезәдчн өвкмбдн бол.
Баахн көвүн болхла,
Баатр дүмдн бол.
Ончта кӯүкн болхла,
Отхн дӯүмдн бол.“
Энъкр хан кӯүкн
Эдниг тосдж гарна.
Өмннь ирдж зогсад,
Өкәдж мөргәд мендлнә.
Эс үргдсн болвчн,
Эврән гиичлдж ирснд
Бичә цухлдтн—гидж
Бийнь эмәдж келнә.
Амн үгәрнь шинджләд,
Акчмин зуур эдн
Хан кӯүкинъ меднә.
Хандж эдн байрлад,
Булнъд авч суугъад,
Бөрг өгч тоона.
Мөнъгн тәвр деерәс
Мөн сөнъгән кӯргнә.
Улан ундиг кӯүкн
Уудж бәәхмн уга.
Бөргиг амндан авад,
Баахнар хамхлад иднә.
Хан кӯүкн босад,
Хаалгъдан цуцрсан медүлнә.
Хан кӯүкиг эдн
Деерк сәәхн өрәд

Дервкүләд авч одна.
Гаран шаналддж нёбрехләнъ
Ганцарагъинь үлдәдж гарцхана.

Торс гисәр өдрмүд
Тонь алдрдж онъгрнә.
Баахн хан күүкн
Бүтү моднд бәәгъә.
Долан баатринд уудъхш,
Дотран герән санхш.
Өрүн өрлә булалдад,
Өнр долан баатр
Сәәхн үгән күүндәд,
Сергхәр гарад йовна.
Бор нугъс харвхар,
Баатр гаран ханъгъахар,
Хаалгъар йовси сорочиниг
Хагъад күлгәснъ хагъцахар,
Эс гихлә, эдн
Дердгър ээмтә манъгъдин
Деерк толгъагъинь таслхар,
Тедн, эс гихлә
Тавн уулин серкшиг
Модн дотрас үргәдж
Мөрәр көөхәр гарлдна.
Хан күүкн ганцарн
Хәәртә бәәшнъд үлднә.
Геринь ахулдж цеврләд,
Геснә теджәлинь белднә.
Эднә өмнәс күүкн
Эсвго үг келхш.
Эдн чигн түүнд
Эких йовдл үзүлхш.
Тер метәр өдрмүд
Тонь алдрдж онъгрнә.

Сәәхн күүкнд баатрмуд
Седклән цугъар өгцхәнә.
Өрлә нег дәкдж
Өнр баатрмуд долулн

Орәднъ ордж ирцхәнә.
Ах баатрнъ келнә:
„Ай, күүкн медджәнч,
Эгл манд цугъарадмдн
Энъкр дү күүкнч.
Цугъар бидн долулн
Цугъари чама энъкрлнәвдн.
Бийдән чама өргәлхдән
Бидн цугъар дуртавдн.
Болв, тнигдж болшго,
Буйн болг, хәәмнъ,
Бийчн ягъад болвчн,
Мана заргъ хагъл,
Маниг эвцәдж таарул.
Дундасмди негинь сунъгъ,
Дуртаннъ гергнъ бол.
Негәрнъ залугъан кегъад,
Наадксиннъ дүнъ бол.
Толгъагъан ягъад зәәлвч?
Тас уга гиджәнч?
Маниг голдж бәәнч?
Мөн седкллә харгъхши?“
Хан күүкн келнә:
„Хату зөрмг баатрмуд,
Хәәртә гарлцсн ахнрт.
Хәрнъ, худл келджәхлә,
Ормасн бичә кондрсв,
Олн бурхдт цокулсв.
Ягътха гинәт намаг,
Яяхв энъкр ахнрм?
Күүклм күүцдж ургъсн
Күн келсн күүкнмб.
Нанд таанр цугъар
Негн күртлән әдлт.
Цугъар зөргтәт, ухатат,
Цугъарадтн үнн седкләсн
Зүркән өгч дурлнав,
Зүгәр онъдан күүнд
Мөнъкин, мел мөнъкин
Мөн бийән нерәдләв.

Хәрнъ цугъарагъас энъкрм
Хан кӱвүн Елисей.

Эдн тагчг зогсцхана,
Эврә гиджгән мааджцхана.
Ахнъ тегәд келнә:
„Амн үг сурснд
Амрста килнц уга.
Буйн болг, хәәмнъ,
Буругъимдн тәвдж ӱг.
Тиим учрта болхла,
Түүнә тускар кезәдчн
Төрүц ам анъгахшив.“
Тегәд күүкн аюрхнар,
Теднд хәрүгъинъ келнә:
„Уурлдж бәәхшив таанрт,
Учрм тиим болджана.
Болшго гисндән бас
Бурута бишв, хәәмнъ.“
Күргн болхар ирсн
Күндтә долан баатр
ӱмннъ күүкнд ирәл
ӱкәдж цугъар мӱргчкәд,
Аюрхн гарад одцхана.
Арднъ, түүнә хӱӱн
Аанан ӱмнк кевәрн
Амрсн сәәхн джиргънә.

Энднъ, тер дотр,
Эрлг кишго хатн,
Хан күүкиг санчкад,
Хорддж түүнд уурлад,
Йирин нүр үздгтән
Йенънәд кесг болчкад,
Уг сүүлднъ санчкад,
Ууран мартад ӱмннъ
Урдк кевәрн кеерәд,
Маасхлздж инәмскләд келнә:
„Менд, нүр үздгм! келлч.
Эрк биш үнәр медлч.

Эн делкәд цугъараснь
Энъкр, кӧркки, цагъан эсй?
Хәартә нӱр үздгнь
Хәрүднь тегәд келнә:
„Хәәмнь сәәхнчи үнн,
Зүтгән уга мӧн.
Зүгәр, нерн угагъар
О-шугъу модн дотр,
Өнр долан баатринд,
Эгл чамас сәәхн
Энъкр кӱүкн бәәнә.“
Хатн Чернавкд уурлна,
Харадж тӱүнд келнә:
„Ягъдж чи медгмглвч!
Юн гидг юмар
Ягъад нама меклвч?“
Тернь гемән эрнә,
Тиим, иим гинә...
Эрлг кишго хатн
Эн кӱүкиг әәлгәнә.
Эс гихлә тӱүг,
Эврә бийинь алх—
Эс гихлә тер,
Эгл кӱүкиг алх—
Элдв хату закаг
Эрлг хатн даалгъна.

Хан кӱүкн ганцарн
Хәартә ахнран кӱләнә.
Терзинь өмн суугъад
Тер уц ээрнә.
Газа, генткн, ноха
Галзу догшнар хуцна.
Тегәд хан кӱүкн
Терзәрн өндәдж хәләнә.
Гууль гуусн монашк
Гудидж аашсинь үзнә.
Хуцсн нохала хӧрлдәд
Хотн хашад орна.
Тегәд хан кӱүкн

Терзэри хяакрдж келнэ:
„Эмги невч кўлци,
Эври нохагъан хорнэв.
Одми, хот зүүтэ
Оглгъ бас кўргнэв.“
Гууль гууси монашк
Гунъшси дуугъар келнэ:
„Ягълав, хяамнь, кўўки,
Ягъси догши нохав,
Таслад идчки гив,
Таслад али алдв.
Хялагъич—ганьрдж баяхинь.
Хяамнь гарич нааран.“
Гарган одми авси
Гархар хан кўўки,
Кирлиа деерас буулгъила
Кинсдж омни ноха,
Колври йовдж хуцад,
Коллань оралддж ээрнэ.
Эн ноха кўўкиг
Эмги тал тавхш.
Энькр хан кўўкнур
Эмги арал бордхля,
Зуугъачни нохан гүдэд,
Зерли анъгас давна.
„Кемджанэ, ягъси болхв?
Кевтри тату кевтэ.“
Хан кўўки тиигдж
Хавшси нохаг келчкад,
Хар одмигиг эмгнур
Хайдж огад келнэ:
„Хавлдж ав энуг“.
Эн одмигиг хавлад,
Эмги авчкад келнэ:
„Буй эдл, хяамнь,
Бурхи чамд оршатхэ.
Харудни оггчи эн,
Хяамнь, хавлдж ав“
Хан кўўки тал
Харта монашкин гарас,

Өнъгнь йилгърдж болсн
Окәр бичкн кецтә,
Алтн сәәхн герлтә,
Альмн нисдж йовна.
Бовглздж ноха гәнънәд,
Босн ишкләд шүүрнә.
Болв хан күүкн,
Хойр гарарн шүүрәд
Хавлад авад оркна.
„Уудьвран гаргъад, хәәмнь,
Улан альм ид.
Өгггдән буй эдл,
Өнр, байрта бә.“
Тнигдж монашк келн,
Толгъагъан гекдж мөргәд,
Тас геедрдж одна.
Күүкн нохагъан дахулсн
Кирицәр давшад гарна.
Хан күүкнлә ноха
Хамдан дахлдн йовдж,
Өнъгтә чирәгъинь эргүлдж
Өөлсн өнъгтәгъяр хәләнә.
Гашуддж зовад ноха,
Ганьрдж уульн хуцна.
Келхд нохан зүркнъ
Күмнә метәр шаркрна.
Келхд „Хай!“—гидж
Келхәр тер седнә.
Күүкн түүг энъкрлнә,
Күзүгъинь гарарн илнә.
„Юн болв чамд?
Ягъвч хәәмнь? кевт!“
Эн үгән келчкәд,
Эврән өрәдән орад,
Үүдән аюрхн хаачкад,
Терзиннь өмн суугъад,
Тер уцсан ээрнә.
Тегәд эздән күләнә,
Тәвлго альман хәләнә.
Тер альмн сәәхн,

Тавлдж болсн, амтӕхн.
Арчдж тошилгӕсн цевр,
Алтрдж, уладж солнӕтрна.
Бадм цецгин ӕнртӕ,
Балд болсн дӕртӕ.
Галвр зандн болдж
Газань яснӕ ӕзгднӕ.
Ӕдин хот кӕртл,
Ӕӕг кӕлӕхӕр седнӕ.
Тер альмнд джилвтӕд,
Тесдж ядад авна.
Урлӕкн ӕкӕр амндан
Улан альмиг ӕӕрдхнӕ.
Аюрхн невчкниг хазад,
Адгӕн зальгад оркна.
Генткн, кӕӕрк, хӕӕмнӕ
Гекдж доран нӕӕхлнӕ.
Цацмддж кинь хаагдна,
Цагӕан гарнӕ салдана.
Улан темсиг унӕана,
Уугддж нӕднӕ ширгнӕ.
Хан кӕӕкн тегӕд,
Хамг бурхдин ӕмн,
Танӕсг орн деер
Толгӕагӕан нугӕлдж унна.
Ӕӕ дун угагӕар
Ӕмн-ширнӕ тасрна...

Тер цагла баатрмуд
Тонулас олзта болсн,
Хаалгӕдан тедн шуугсн
Хӕрӕд герӕдӕн гарна.
ӕмнӕснӕ нохань ирнӕ,
ӕӕли уульдж хуцна.
Хӕрӕ ноха гӕӕнӕ,
Хаалгӕч болдж дахулна.
„Гарснӕ сӕн биш,
Гашута йовдл ӕзӕлдж
Ӕкк болсн“ гилдн
Ӕкс довтидад гарна.

Герт ордж ирцхәнә,
Гентки эдн сүрднә.
Хурдлдж ноха ирн,
Хуци йовдж зууньрад,
Кевтсн альмиг шүүрәд,
Көләри хавчдж авад,
Нег үмкәд зальгна,
Ноха үкәд одна.
Хәрнь тер альми
Хорнд болси бәәдж.
Онъгрсн хан күүкнә
Омни баатрмуд гейүрнә.
Толгъагъан цугъар өкәлгәäd,
Тагчг зогсдж бәәгәäd,
Арүн ном умшад,
Аәлдхл дурддж ирәд,
Өргдж дораснь авад,
Онъглддж хувцинь үмскәд,
Хәәрцглддж оршахар седчкәд,
Хәрү татад бәәнә.
Амтәхи нөөрт саатулгдад
А угагъар тагчг кевтнә.
Амсххш гихәс биш,
Амд күүнлә әдл.
Баатрмуд гурви хонгт
Босх, серхинь күләнә.
Болси уга, эс сернә.
Зальврдж ном буйинь кегәäd,
Занди шил яршгт тәвәд,
Хан күүкнә үнтә цогциг
Хәәртә баатрмуд өргәд гарна.
Сөөнъ өрәлин цагла,
Сөмр хооси уулд,
Зургъан бат бахнас
Зуурдин цогц тәвси
Цәклси занди шил яршг
Цө цевәр татдж дүүджлнә
Тер үкәриг эргүлдж
Төмр хаша кенә.
Гаран намчлддж цугъар

Газр элkdдж мoргнā.
Амулнъ джиргълинъ сандж
Ах баатрнъ келнā:
„Нoорс хāамнъ укāрдāн,
Наснчи ахр болвл.
Oшāтнā тав ханъгъадж
Oнр сāāхн цогцнъ
Газр деер унтрв,
Гашута гундл болв.
Буй уулдсн сумсичнъ
Бурхн евāдж oршāх.
Мандан энъкр билāч,
Мана седклāс гаршгоч.
Эн орчлнъ деер
Энкрясн кенлā чигн,
Эс, хāамнъ, учрливч.
Гальгър зандн цогцан
Гашута энлгънд дoрāцāдж,
Ганцхн яршгт куртвч.“

Эн oдрин бийднъ,
Эрлг кишго хатн,
Байрта зāнъг кyлāгъад,
Бāāдж, суудж ядад,
Тагчгар нyр yздгāн
Татдж бийдāн авад,
Кyyндāд суудг иньгāсн
Кyцсāн тер сурна:
„Эн делкād цугъараснъ би
Энъкр, кoрккн, цагъан эсй?“
Хāартā нyр yздгнъ
Хāрyднъ тегād келнā:
„Хāамнъ чич, зyтгāн уга.
Эгл хатн чи цугъарас
Энъкрч, кoрккнч, цагъанч.“

Эн цагин эргнд
Энъкр кyлгāн кoлглсн,
Келсн кyyкāн хāāдж,
Кевтнъ делкā тoгāлдж,
Хан кoвyн Елисей

Хатрад довтлад йовата.
Уга юмн, уга.
Уульджд тер гундна.
Кенас тер сурвчи,
Кун торуц медхш.
Зармнь наадлдж инаня,
Зармнь буру хандна.
Эн, уг суудлнь
Энъкр нарнд ирня.
„Ончта мана нарн,
Олн джилин эргц
Орчлнь тогалдж йовнач.
Догшн киитн увлиг
Дулан хаврла ханьцанач.
Доран баасн маниг
Деерас цугъарагъинь узнач.
Нег юм сурнав,
Нанд келдж огхасн,
Чи—алдр нарн,
Чидлан тегад ноохич?
Хама болвчи делкад
Хан куук узвч?
Тер гедрдж одла,
Тууня кургнь бив.“
Энъкр нарн тегад
Энунд харугъинь огна:
„Хаамнь, саахн иньгм,
Хан куук узсн угав,
Алд йовхинь медхшив,
Амд уга кевта.
Болхла нег туунлачнь
Бодвасн мини хаджудк
Тогрг цагъан сар
Тосдж харгъсн болх.
Тиигсн эс болхла,
Тууня моринь узсн.“

Харнъгъу соог Елисей
Харалта тачалар куланя.
Эн сариг гарлгънла

Эрлгъ кӯсдж кӯөнә.
„Сар, сар, кӯлә,
Сәәхи иньг мини,
Алдр ик күчтәч,
Алтрси сәәхн чирәтәч,
Харнъгъу сө боснач,
Харвдж эргндкән хәләнәч.
Төгрг сәәхн чирәтәч,
Төвшүн хурц нүдтәч.
Ончта чама гәәхдж,
Олн оддуд хәләлднә.
Нег юм сурнав,
Нанд келдж өгхәсн,
Чи, алдр сар,
Чидлән тегәд нөөхич?
Хама болвчн, делкәд
Хан күүк үзвч?
Тер геедрдж одла,
Түүнә күргнъ бив.“
Санамр сар тегәд,
Саамдан хәрүгъинь өгнә:
„Дү көвүн, хәәмнъ,
Дүмбр тер күүкичн
Хамачн үзсн угав.
Харулд гарч зогсхларн,
Минь эврә селгәндән,
Мөн ирдж зогсдв.
Хан күүкнчнъ бәәдлнъ,
Харулд намаг угад,
Генәртә цагин акчмд
Геедрдж одсн болх.—
„Хату гундлв“—гидж
Хан көвүн келнә.—
„Түрд гилч, зогсча.
Теегин салькн медх,
Тер чамд туслх.
Хәрнъ түүнүр йов,
Хәәмнъ бичә зов.“
Хәрү хәрл уга,
Хәәкрәд Елисей гарна.

Сана авчкад тер
Салькид дууддж келнэ:
„Салькн, салькн! Күчтйч.
Санамр үүлиг көөнйч.
Көк тенъгсиг үүмәнйч,
Көдägгяр дурндан гүүнйч.
Ганцхи бурхнас бишнъкәсь,
Газр деер, хаманчнь
Нам юмнас аахшч.
Нег юм сурнав,
Наид келдж өгхәсн,
Чи, алдр салькн,
Чидлән тегад нөөхйч?
Хама больчн,—делкәд
Хан күүк үзвч?
Тер геедрдж одла,
Түүнә күргнь бив.“
Теегин догши салькн
Түүнд хәрүгъинь өгнә:
„Түрд ги, зогсча.
Тенд, номгън урсхлта
Төгрг гол бәәнә.
Түүнә гатцст, телтртнь
Өндр уул дүнъгәнә.
Өнр эн уулин
Омрун дорнь, гүн,
Онъгърха нүкн бәәнә.
Тер нүкн дотр,
Таг тагчг харнъгъуд
Занди шил яршг
Занъгън цокдж нәәхлнә.
Бахсин тал дунд
Бат цевәр дүүджлätä,
Тер хоосн көдән
Төгәлнъ, агъу, эргид
Тунъ әмтә юмна
Төрүц мөр үзгдхш.
Эн үкәрин яршгт
Энъкр күүкнчнь бәәнә.>

Эн салькн шуукрад,
Эргдж цааран гүүнә.
Хан көвүн ардн
Хагърдж, экрдж уульна.
Хоосн кодә хәләгъад
Хан көвүн гарна.
Сәәхн келсн күүкән
Саамндж дәкн нег
Сандж хәләхәр седнә.
Эн гарад йовна,
Эрс уул өмннъ,
Эргүлнъ хоосн кодәтә,
Энъгдән делгрдж үзгднә.
Уулин омрун дор
Ут, харнъгъу орлгън.
Хан көвүн адгъад
Харнъгъу түүнүр гүүнә.
Харалта гундл болдж,
Хан көвүнә өмннъ
Зандн шил яршг
Занъгън цокдж нәәхлнә.
Эн яршг дотр
Энъкр хан күүкн,
Мөнъкин серш угагъар
Мөн тавта нөөрсдж.
Энъкр келсн күүкнәннъ
Эн үкәрин яршгиг
Элдв хан көвүн
Эргн энрдж цокна.
Күүрдж яршг хамхрна,
Күүкн генткн әмдрнә.
Алнъ болсн нүдәр
Ард, өмнән хәләнә.
Цевдән дүүджнъндж нәәхләд,
Цокцин таалан олад,
Мусг саналдад келнә:
„Мууха удан унтсмб!?”
Тегәд хан күүкн
Тер кевәрн босна.
Байрлдж хоюри харгълдна,

Башрддж, экрдж уульдна,
Газаран гаргъхар күүкиг
Гар деерән өргәд,
Хан көвүн Елисей
Харнъгъугъас герлд ирнә.
Хәärtә седклән күүндәд
Хәрәд хоюрн гарна.
Ода тегәд энднь
Ончта зәнъг гарна.
Хан күүкн әмд
Ханмджта байр—гидж
Хаалгъднь дүүрдж тарна.

Эн цагла гертән,
Эрлг хөөт экнь
Кедг керг уга,
Күндтә нүр үздгләри
Күр кедж сууна.
Тегәд нүр үздгәси
Тер саакан сурна:
„Эн делкәд цугъараснь би
Энъкр, көрккн, цагъан эсй?“
Хәärtә нүр үздгнь
Хәрүднь тегәд келнә:
„Хәәмнь чич, зүткән уга,
Эвтәкн хан күүкн зүгәр
Энъкр, көрккн, цугъарагъас цагъан.“
Эрлг хатн босна,
Экидж, хагърдж уурлна.
Хәärtә нүр үздгәри
Хату пол цокад,
Хамхлдж, үүлдж хаяд,
Аргъ уга болад
Адгън гүүдж гарна.
Харгъси ууран бәрдж
Хан күүкиг тосна.
Эн ирәд харгъчкад,
Элдв икәр гундна.
Тесдж чадшго болад
Тер хатн онъгрнә.

Онъгрси хатиг оршан,
Онр байр кедж,
Ханмджта кевәр нәәрлдж,
Хан күүкн мордна.
Энъкр келси күүкән
Элдв Елисей өргәлнә.
Эн делкәд үүдәд,
Эклдж делгрсиәс нааран
Күмн үзәд уга
Күчтә нәр болна.
Би тер нәәрт суулав,
Биилдж, дуулдж нәр гаргълав.
Бал, пиив цаттлан уулав,
Баахнар зуг сахлан норгълав.

АЛТН ПЕТУХИН ТУСК

ТУУЛЬ

Нег өргн алвд,
Нернь туурсн орнд
Дадон хан бääдж,
Даву алдр сандж.
Багъ настагъасн авн
Базг аздарн туурна.
Хоша бääх улстан
Хордх аюл үзүлнэ,
Эргндк äмтсән сүрдäдж,
Эн хан өснэ.
Болв көгшрх насндан,
Болмар дääллдсн саамдан,
Аюлта дääнэ үүлдврäs
Амрдж төвкнхär седнэ,
Таван олдж бääхär
Таал бийдән бärнэ.
Үүнднь көгшн хаг
Үүлтä дääсд кондәнэ,
Амр өгл уга бääнэ,
Аврлтан угагъар дääсрхнэ.
Эзлдж бääх алвтан
Эн дääсдäs харсхд
Дала болсн церг
Данъгин хадгълх болна.
Дääнэ түшмлмүд ондинд
Дääч сагар бääнэ.
Тер бийнь эдн
Тесдж дääснлэ чадхш.

Омнās дāās кўлāгъād
Отр белдād оркхлань
Довтлсн дала дāасн
Дорд ўзгās дāvрнā.
Эдниг дарад оркхла.
Элвг тенъгс талас
Бульглсн зōрмг гиичнр
Бутрад гарад ирнā.
Уульна хан Дадон,
Унтхан мартдж тўрнā.
Нам тиим āамшглā
Насн-джиргъл юмб!
Ода уг сўўлднъ
Олн эн зовлнъгас
Тўшг, дōнъ хāадж,
Тўнъшўр селвг сурулдж,
Одар шинджлдж меддг
Ончта цецн овгнд
Эрки менд келўлдж,
Элч илгāнā хан.
Ончта цецн овгн
Одсн элчлāнъ ирād,
Дадона ъмн мōргād,
Далдк мишгāсн гаргъад,
Алти петух ъгād,
Алдр хаанд келнā:
Шовун,—эн белгим
Шуург деер суулгъ.
Мини алти петухм
Мōн харулччнъ болхмн.
Кемр эргнд тōвкнўн
Кевтāн делкā бāāхлā,
Танъсг алти петухм
Тагчг шуургтан суухмн.
Кемр нег талас
Кўчтā дāās кўлāхлāчнъ,
Эс тиигдмн гихлā,
Элвг тонул болхла,
Эс гидж нам
Энрлин зовлнъ ўзгдхлā—

Мини петух тегад
Минчхр залагъан босхх,
Дээрхдж хяакрад үүмх,
Дяасна үзг заах.“
Хан овгид ханна,
Хяар икар тальвна,
Алт, мөнъг заадж
Алдр хан келна:
„Иим ик ачдчнь
Икл байрта баанав.
Элдв чини керглсичнь
Эврә бийинларн адлар
Эрк биш күцанав.“

Өнр түүнә миджәг
Өндр шуург деерәс
Алти петух харна,
Алвтиг төвкнүн бәрнә.
Арал дясн кондрхлә,
Амн мет харулч,
Зүүд үзсн метәр
Зүслнъ цогцарн сернә.
Дяасна үзгүр эргад,
Дээрхдж тер хяакрнә:
„Киру—ку!.. хан,
Кишго дясиг ал.
Хавргярн кевти кевтдж
Хяартә алван зал!“
Азд дясднь номгърна,
Айстан дээрхдган уурна.
Хан Дадон теднд
Хамг үзгаснь тегад
Хату тинм цоклгъиг
Хавта кевәр өгнә.

Нег джил болад,
Номгънар дарукнь онъгрнә.
Харулч петух тагчг,
Хаана алвт төвкнүн.
Гентки, нег дәкдж,

Генрсн аамшгтә дуунас
Хан Дадон чочна,
Хамг түшмлмүднь серүлнә:
„Алдр мана хан!
Алт олна эцг!
Апта зерг, серг!
Зеткр болдж йовна!“
„Зергнр, юмб?—гидж
Эвшәдж хан келнә:
Ээ! Кен? ягъна?
Түрм ямаран зеткрв?“
Түшмлмүд адгъдж келцхәнә:
„Дәкәд петух хәәкрнә,
Дәрк, балгъс төгәләд,
Үүман, шууган, аәлгән
Үзгәд угагъар дүүрнә.“
Хан терзәр хәләнә,
Харулчнь шуург деерән,
Дорд үзгәд гекдж,
Доран уутърсинь үзнә.
Тотххмн биш: шулудхмн!
Тохтн, мордтн, залус!
Довглтн, адгътн—гигъад
Доргшан үзгүр цергән
Угта хан йовулна,
Уугън көвүнь толгъална.
Тагчг петух болна,
Таван хан олна.
Үзгәд уга шууган,
Үүмсн аамшг уурна.

Нәәмн өдр онъгрнә,
Негчн зәнъг уга.
Ямаранар церг йовхнь,
Ягъдж дәәлдснь медгдхш.
Дадон хаана зергд
Дәәвәс элч ирхш.
Дуудад петух хәәкрнә,
Дуудулна хан цергән.
Уугън көвүгъән харсхд

Угта Дадон хан,
Отхи көвүнъ толгъалсн.
Онъдан церг илгәнә.
Дәкн петух тагчг,
Дәәнәс зәнъг уга.
Нәәмн өдр өнъгрнә,
Негчи зәнъг сонъсгдхш.
Амти икәр сүрднә,
Амшгтә өдрмүд үзгднә.
Дуудад петух хәәкрнә,
Дуудулна хан цергән.
Эн гурвдгч цергән
Эврән хан толгъална.
Дамндж, диилвртә болхдан
Дахулдж доргшан гарна.
Өдр, сөөг дүлдж,
Өөд өндәл уга,
Эн церг йовна,
Эдн муурад ирнә.
Дәәлдәнчнь болхш, амрхш,
Дадонла юмн харгъхш.
Үкәрин цогцта толгъачи
Үзгдхш эднә хаалгъд.
Акад юмб?—гидж
Алдр хан ухална.
Саак нәәмн өдрмүд
Саамнь болдж өнъгрнә.
Хан цергән дахулсн
Җад уулд ирнә.
Өндр уулс заагт
Өнр торгън чачр
Сальки номгънд аргъул
Саатулгддж делсснъ үзгднә.
Өнр чачрин эргүлнъ
Өврмджтә дүнъ-дүлә.
Уулин белин көндән
Уутьхи гу дотр,
Үүср дәәснлә бәрлдж,
Үксн церг кевтнә.
Алдр Дадон хан

Адгъдж чачр орна.
Ягъсн аамшгтă ўзлв!
Ямр зеткртă газрв!
Көвүднъ хоюрн өмннъ
Кө-хуйгасн хагъцсн,
Көлврăд ўксн кевтнă.
Эдн нег-негән
Эврă армарн шаацхадж.
Теднă энъкр күлгүднъ,
Теегин көк деванд,
Теегддж давталгдсн өвснд,
Теткгдсн цусн—нүднд
Тенăд зүүлдж йовна.
Хăямнъ хан уульна:
„Хăярн ўрдм, көөркс!
Харалта зовлиъ нанд
Харцх болсн көвүдм
Хавхд тордж одв.
Минъ тачалта зовлиъгв!
Мини ўкл болв.“
Дадон хаана ардас
Дахлдж цугъар уульна.
Хад белин көндă
Хагъ тусдж уульна.
Күчтă уулин көндăчн,
Күнъкндж уулин зүркнчн
Күгдлдж дотран көлврнă.
Генткн, чачр секгдăд,—
Геглзсн күўкн гарна,
Шамаханск хатн болна.
Шар, уланъ аскрдж,
Өрүнь цолвнъ болдж,
Өнр хааг тосна,
Харнъгъу сөөгъин шовуд
Халун нарнд гальгъгдшнъ,
Хан тагчг болна.
Эн күўкнă нүдинъ
Эргүлдж тер хăланă.
Ўнүилă харгъад хан,

Уксн үрдән мартна.
Онр Дадон хаана
Омниь күүкн мөргнә.
Галдгълздж, маасхлздж инәгвәд,
Гараснь авч кәтләд,
Эврә чачр талан
Энүг дахулдж гарна.
Тендән ирәд хааг
Тенькән угагъар тоона.
Эрәтә парчар кеси
Ээлдг орн деер,
Амран автха гидж
Алдр хааг нөөрсүлнә.
Дакәд цааранднь, дигтә
Долаи хонгин туршт—
Хатна авт ордж,
Хамг келсинь сонъсдж,
Дотркинь шулм эзлдж,
Дадон түүнлә джиргнә.

Уг сүүлднь хәрхәр,
Ут хаалгъд орад,
Эврә күчтә цергтәгъән,
Энъкр сәәхн күүктәгъән,
Алвт талан хәләгвәд,
Алдр хан гарна.
Омниь эднә хаалгъд
Өврдмджтә зәнъг тарна.
Худл үни хойр
Худхн цоклдж дүүрнә.
Балгъси бәәшнъдән ирәд
Бат үүднд өөрдхлә,
Багшдж әмти тосна,
Бахтдж, шуугдж харгъна.
Тергнә ардас дахлдна.
Тер хатиг, Дадониг
Тедн өврдж гүүлднә.
Эдниг цугъарагъинь Дадон
Энъкрлдж йөрәл тәвнә.

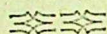
Олн дотр, генткн,
 Одар шиндждж меддг,
 Ончта цецн өвгн,
 Саакасн онъдардж одсн,
 Сарачин цагъан махлата,
 Хун мет цагъасн
 Хуучн нăаджăн үзнă.
 Түүнд хан келнă:
 „Түнъшүр көгшă, аав,
 Амулнъ менд йович!
 Аврх ю келнăч?
 Нааран өörd, хăямнъ
 Нанд ю закнач?“
 Хăрүднъ өвгн келнă:
 „Хан, ода тооций,
 Эс меднч? Күргсн ачдм,
 Эгл чини керглсичнъ
 Эврă бийинăсн эрклүлдж
 Эрк биш күцанăв гилăч,
 Хăрнъ эн күүкăн ас,
 Хăърл нанд Шамахана хатан.“
 Алнъ болдж хан,
 Адгън чочдж келнă:
 „Ай, ягъдж бăяхмбч,
 Алмс дотрчнъ орву,
 Аль адрдж бăяхмбчи?
 Юн толгъадчнъ орв?
 Йирин би келлăв,
 Йилгъан үгăн өглăв.
 Зүгър ююнд чигн
 Зөв-учрнъ бăйнă.
 Чамд күүкн юмб?
 Чи меднч намаг?
 Хăрнъ сурлч нанас
 Хазн зөörим болвчнъ,
 Хăärtă түшмлин ямчн,
 Хаана конюшнăс күлгчн,
 Мини цуг алвтин
 Мөн өрăлинъ болвчн,“

Өвги хэрүднй келнй:
„Өгснчи төрүц керго.
Хәрнй эн күүкән ас,
Хяәрл нанд, Шамахана хатан.“
Хан нүлмчкәд келнй:
„Хәлә, давдж бәәнәч, уга,
Өгхшив чамд, төрүц юм,
Өнъгәр кишго, килнцән дүүргвч.
Амд деерән әрл цааран!
Эн өвгиг чирдж гаргъти!“
Зөвән күргхәр седж
Зогсна өвги ормдан.
Зүүгәр хазнла зүтклгън
Зовлиңгин му аәмшг.
Мөн хан цухлдад,
Манънаднй төмрәр цокна.
Өвги харгъцдж кииснй,
Амнй гарад одна.
Үнтә балгъсна улс
Үүмдж цугъар әәнә.
Күүкн ганцарн инәнә,
Килнцәс тер әәхш.
Эзн хан зөвәр
Энүнд аәмси бийнй,
Күүкнә өмнәс тер
Күлцәдж мусг инәнә.
Тегәд балгъснй күрәд,
Тедн ордж ирнә...
Гентки бичкнәр джинъндж,
Генәртә дун гарна.
Эн балгъсна улсин
Элвг нур дотр
Шуургасн петух нисәд,
Шуугдж тергид бууна,
Хаана ораднй сууна,
Хамгддж доран бөгдгълзнә,
Харулхдж тер хяәкрнә,
Хаана орагъинй чонъкна.

Тууниlä хамдан Дадон
Тергиäси кöлврдж кинснä.
Туурчдж, зовндж хäакри,
Тер öнъгрäд одна.
Тегäд одак хати
Төрүц гентки геедрнä.
Тууль худл бовчи
Туунä тäälвр медхми!
Сан серятä улс
Селвг уха авхми.

Уннь 2 арслиъ 20 ден.

А. С. ПУШКИН.

С К А З К И

На калмыцком языке